

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Bakalářská práce

2015

Ondřej Čermák

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra speciální pedagogiky a logopedie

Mediální obraz osob s poruchami řečové komunikace

Bakalářská práce

Autor: Ondřej Čermák
Studijní program: B7506- Speciální pedagogika
Studijní obor: Speciálně pedagogická péče o osoby s poruchami
komunikace
Vedoucí práce: Mgr. Martin Kaliba

Hradec Králové

2015

UNIVERZITA HRADEC KRÁLOVÉ
Pedagogická fakulta
Akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Ondřej Čermák**
Osobní číslo: **P121010**
Studijní program: **B7506 Speciální pedagogika**
Studijní obor: **Speciálně pedagogická péče o osoby s poruchami komunikace**
Název tématu: **Mediální obraz osob s poruchami řečové komunikace**
Zadávající katedra: **Katedra speciální pedagogiky**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Bakalářská práce se bude věnovat mediální prezentaci osob s poruchami řečové komunikace. Cílem teoretické části bakalářské práce je vymezit vybrané závažné poruchy řečové komunikace včetně jejich etiologie, symptomatologie, diagnostiky a základy terapeutické péče. Dále zde bude pozornost zaměřena na obecnou charakteristiku médií, se zaměřením na televizní vysílání a internet. Na závěr teoretické části se pokusíme rozpracovat problematiku postojů, včetně jejich vývoje a metod měření. Praktická část bude zaměřena na analýzu mediálního obrazu osob s poruchami řečové komunikace. Pozornost bude zaměřena především na televizní filmy, pohádky či pořady a na vybrané internetové videoportály.

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Seznam odborné literatury:

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Martin Kaliba**
Katedra speciální pedagogiky

Datum zadání bakalářské práce: **20. února 2014**
Termín odevzdání bakalářské práce: **26. března 2015**

doc. PhDr. Pavel Vacek, Ph.D.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tibor Vojtko, Ph.D.
vedoucí katedry

dne

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 26. 3. 2015

Ondřej Čermák

Poděkování

Chtěl bych poděkovat panu Mgr. Kalibovi, za odborné vedení bakalářské práce, cenné připomínky, rady a obrovskou trpělivost při jejím zpracování.

Anotace

ČERMÁK, Ondřej. *Mediální obraz osob s poruchami komunikace*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2007. 78 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zabývá subjektivní analýzou mediálního obrazu osob s poruchami řečové komunikace. Kapitoly teoretické části v sobě zahrnují informace o osobnosti člověka s poruchou řečové komunikace včetně vlivu postižení na formování dané osobnosti, na uspokojování jeho potřeb a následně jsme rozebrali negativní jev nálepkování osob s postižením, známý pod termínem stigma. V dalších kapitolách jsme se odchýlili od samotné osoby s poruchou řeči a svou pozornost zaměřili na okolní společnost, jejich postoje, předsudky a okolnosti jejich tvoření. Na tuto kapitolu navazuje kapitola další, shrnující problematiku masmédií jejich vliv na postoje a veřejné mínění společnosti a na závěr teoretické části jsme předložili problematiku poruch řečové komunikace, jejíž nositeli byli postavy analyzovaných filmů.

Praktická část naší práce zjišťuje, jaký obraz osob s poruchou řeči vykreslují média se zaměřením na filmy a hrané scénky v televizi, pomocí subjektivní analýzy na základě šesti, předem určených kritérií. Výzkumný vzorek se pak skládá převážně z filmů, ale využívá i dvou hraných scének, pro potřebu vzájemného porovnání méně frekventovaně zastoupených řečových poruch ve filmu.

Klíčová slova: Osobnost, porucha řečové komunikace, stigma, postoje, veřejné mínění, média,

Annotation

ONDŘEJ, Čermák. Das Medienbild von Menschen mit Sprachstörungen. Hradec Králové:, Pädagogische Fakultät der Universität Hradec Králové, 2012. 78 Seiten. Bakkalareusarbeit

Bachelorarbeit arbeitet mit der subjektiven Analyse der Medienbild von Menschen mit Sprachstörungen. Der theoretische Teil beschreibt Informationen über die Persönlichkeit mit Sprachstörungen mit der Behinderung auf die Bildung der Persönlichkeit, die ihren Notwendigkeit genügen zu werden, und dann analysierten wir die negativen negativ die Erscheinung der Kennzeichnung von Menschen mit Behinderungen. Dieser Kennzeichnung sagen wir das Stigma. Im nächsten Kapiteln beschreiben wir Gesellschaft, ihre Einstellungen, Vorurteile und ihre Ursachen. Im nächsten Kapiteln beschreiben wir Probleme der Massenmedien ihren Einfluss auf die öffentliche Meinung und die Einstellung der Gesellschaft und am Ende des theoretischen Teils haben wir Störungen in der Sprachkommunikation.

Der praktische Teil meiner Arbeit beschreibt die Bildmedien mit Schwerpunkt auf Spielfilme und Szenen im Fernsehen, mit der subjektiven Analyse auf der Grundlage von sechs Kriterien. Die Probe wird von sieben Spielfilmen und zwei Szenen bestehen für die Bedürfnisse des Vergleichens einer kleineren Anzahl von dargestellten Sprachstörungen im Film.

Schlüsselwörter: Persönlichkeit, Sprachstörungen Stigma, Einstellungen, öffentliche Meinung, die Medien

Obsah

Úvod.....	10
1 Osobnost člověka s poruchou řečové komunikace	11
1.1 Individuální a jedinečná osobnost postiženého jedince	11
1.2 Postižení, jako faktor ovlivňující vývoj a formování osobnosti	12
1.3 Vliv poruchy řečové komunikace na uspokojování potřeb.	14
2 Stigma a problémy s ním spojené	19
3 Postoje a předsudky v poznávání druhých lidí.....	23
3.1 Vše začíná postojem.....	23
3.1.1 Vliv postoje na naše chování.....	24
3.2 Role postojů v poznávání lidí a okolního světa	26
3.3 Poznávání a hodnocení druhých lidí	29
4 Média, jako faktor ovlivňující postoje společnosti	33
4.1 Základní informace o médiích a masmédiích.....	33
4.1.1 Prostředky masové komunikace.....	33
4.1.2 Funkce masmédií	35
4.2 Vliv médií na veřejné mínění naší společnosti	36
4.2.1 Charakteristika veřejného mínění.....	36
4.2.2 Vznik a ovlivňování veřejného mínění	37
5 Poruchy řečové komunikace se zaměřením na koktavost, rotacismus a sigmatismus.	42
5.1 Balbuties (Koktavost)	42
5.1.1 Etiologie koktavosti	42
5.1.2 Symptomatologie	43
5.1.3 Terapie koktavosti.....	44
5.2 Dyslalie	47
5.2.1 Etiologie dyslalie.....	47
5.2.2 Symptomatologie	48
5.2.3 Interdentální sigmatismus	48
5.2.4 Velární rotacismus	50
6 Analýza mediálního obrazu osob s poruchami řečové komunikace	52
6.1 Cíl analýzy.....	52
6.2 Metodika	52

6.2.1	Popis analyzovaného mediálního souboru	52
6.2.2	Popis metody	53
6.3	Analýza jednotlivých filmů	53
6.3.1	Filmy	53
6.3.2	Scénky	61
6.4	Souhrnná analýza sledovaných kritérií výzkumného souboru.....	62
6.4.1	Role postavy s poruchou řeči ve filmu.....	62
6.4.2	Úloha postavy s poruchou řeči v ději filmu	63
6.4.3	Vlastnosti, které této osobě byly přiděleny (tělesné znaky a povahové rysy).....	65
6.4.4	Společenské postavení a vztah okolní společnosti k postavě s poruchou řeči	67
6.4.5	Efekt prvního dojmu postavy s poruchou řeči	68
6.4.6	Zhodnocení formy nápravy řeči ve filmech, ve kterých se tato náprava vyskytla: ..	70
6.5	Výsledky subjektivní analýzy, na základě shlédnutých filmů	71
6.6	Zhodnocení praktické části	73
	Závěr	75
	Seznam použité literatury.....	76
	Seznam použitých zkratk.....	78

Úvod

Na světě se pohybují lidé plní nejrůznějších vlastností, které je charakterizují. Kouzlo světa spočívá v tom, že nenajdeme osobu, která by byla úplně stejná, jako jsme my. Každý z nás je tedy originál, každý z nás je něčím výjimečný. Ačkoli je tato teorie už dávno mnoha odborníky prokázána, lidé nemají jinakost rádi a vzhledem k charakteru jinakosti daného člověka pomyslně odsoudí. Tento fakt ale není výplodem moderní doby, již ve středověku byli lidé na základě tělesných znaků označováni, jako čarodějové, stoupenci ďábla a byli za to trestáni smrtí. V období druhé světové války vlivem rasové politiky byla prováděna naprosto ukázková stigmatizace určité skupiny obyvatel, protože je vedení tehdejší politiky označilo za rušivé, tedy ohrožující plánované ideály (dokonalá arijská rasa). Naši rodiče mnohokrát vypráví o tom, jak se choval tehdejší politický systém k lidem s jinakostí v padesátých až osmdesátých letech minulého století. Princip je ale ve všech dobách naprosto stejný. Vždy někdo na někoho ukáže a prohlásí „On je jiný!“. Když nad tím ale popřemýšlíme, možná nás napadne, že daná pomyslná jinakost není tím hlavním faktorem, díky kterému by nás ostatní odsuzovali, vždy je za tím daleko hlubší důvod. Židé působili v období druhé světové války rušivě a ohrožovali nějakým způsobem tehdejší systém, proto vznikla potřeba tehdejší politiky tyto jedince znevýhodnit, odzbrojit, zesměšnit a odstranit. I dnes neponižujeme druhé lidi jen z důvodu jejich jinakosti i mi, pokud se tohoto chování dopouštíme, máme k tomu hlubší důvod, než si ve skutečnosti připouštíme (strach z vlastního ponížení, potřeba obětního beránka za problémy, které nám nastali, respekt k vůdci a snaha se mu zavděčit, konformita a strach z následků nekonformnosti) a spousty dalších důvodů. Můžeme jen spekulovat, zda i v dnešní době existuje záměrný manipulátor veřejného mínění, který se snaží z ideologických důvodů některou skupinu obyvatel záměrně znevýhodnit, a vytvořit jim tím jinakost.

Cílem mé práce je analyzovat mediální obraz osob s poruchami řečové komunikace a dát tak čtenáři prostor k přemýšlení, nad otázkami manipulace s naším vnímáním těchto osob, protože se domníváme, že právě tyto osoby nejvíce trpí tím, jaký obrázek o nich mají lidé utvořený. Také se domníváme, že úkolem pomáhajících profesí není jen samotná práce s lidmi, kteří trpí některým postižením, či jinou pomyslnou jinakostí, ale i určitá osvěta veřejnosti, zaměřená na postupné reformování veřejného mínění naší společnosti o těchto osobách, protože pozitivní veřejné mínění jim značně ulehčí život.

1 Osobnost člověka s poruchou řečové komunikace

První kapitola naší práce se zaměřuje na vymezení předmětu našeho zaměření, tedy na osobnost s poruchami řečové komunikace. Smyslem první kapitoly je přesvědčit čtenáře o tom, že v jedinci s poruchou řečové komunikace se v první řadě ukrývá „Osobnost“ protkána biologickými, psychickými i sociálními vlastnostmi. Postižení, které na daném jedinci vyzorujeme, je pouze další vlastností tohoto člověka, kterému my lidé přisuzujeme zpravidla vyšší váhu, než ostatním vlastnostem daného jedince a dosti často tuto vlastnost považujeme za hlavní faktor odlišitelnosti tohoto člověka od ostatních lidí.

1.1 Individuální a jedinečná osobnost postiženého jedince

Pojem „Osobnost“ se bude v naší práci vyskytovat poměrně často, pojďme si jej tedy nyní definovat.

Osobnost je podle autorek Rozsypalové, Mellanové a Čechové „člověk, se všemi jeho biologickými, psychickými a sociálními znaky, které jsou navzájem spojené a uspořádané určitým způsobem, navzájem na sebe působí a vytváří dohromady jeden celek (celek osobnosti).“ Zároveň zdůrazňují, že „pojem „Osobnost“ vyjadřuje zároveň i odlišnost jedince od ostatních lidí.“ (Rozsypalová, Čechová, Mellanová, 2003, s. 38).

Podle Smékala chápeme termín „Osobnost“, jako „individualizovaný systém (integrace) psychických procesů, stavů a vlastností, které jednak vznikají socializací (působením výchovy a prostředí), jednak přetvářením vrozených vnitřních podmínek organismu, a determinují a řídí předmětné činnosti jedince i jeho sociální styky.“ (Smékal, 2002, s. 27).

Vágnerová rozumí termínu „Osobnost“ takto: „Osobnost člověka zahrnuje celek psychických jevů (vlastností, procesů a stavů), je mnohonásobně podmíněna a vytváří se v průběhu vývoje jedince pod vnějšími a vnitřními vlivy.“ (Vágnerová, 2000, s. 57)

Termín „Osobnost“ je natolik rozsáhlý a sahá až tak daleko, že ho nelze jednou definicí přesně vyjádřit. Proto v každé z těchto definic najdeme poznatek, který jiná definice neuvádí. Například Vágnerová upozorňuje na existenci psychických vlastností, procesů a stavů, které jsou uspořádány v určitém celku a jsou podmíněny vnitřními a vnějšími vlivy. Smékal doplňuje, že tento systém či celek je individuální a zcela výjimečný, na celém světě tedy nenajdeme dvě stejné osobnosti. Nejkomplexnější, zde uvedenou definici, podávají autorky Rozsypalová, Čechová, Mellanová, která v sobě zahrnuje vše, co bylo řečeno ostatními zde uvedenými autory, navíc ale doplňuje informaci

o tom, že kromě psychických vlastností má osobnost i vlastnosti biologické (genetické předpoklady, tělesný vzhled atd.) a sociální (sociální role, postavení atd.).

Termín „Osobnost“ je tedy tak pestrý, že ho nelze jednou definicí kompletně popsat. K tomuto účelu však slouží odborné publikace, které popisují dosavadní poznatky oboru Psychologie osobnosti. Pro účely této práce však postačí jen základní informace.

1.2 Postižení, jako faktor ovlivňující vývoj a formování osobnosti

Vývoj a utváření osobnosti je nesmírně složitý, ale komplexní proces, na kterém se podílí celá řada determinujících vlivů. Jde o vlivy biologické, sociální a nakonec vlastní aktivita a učení jedince.

Vlivy biologické vstupují do vývoje biologické struktury osobnosti a tento vývoj dost často narušují. Může jít o narušení nervové soustavy, která se podílí na celé řadě psychických jevů, například na temperamentu člověka. Temperament se mimo jiné podílí na naší reakci na událost. Pokud se například bojíme, naše periferní nervy uvedou náš organismus do nouzového režimu, kdy se zvýší rychlost činnosti srdce a dalších orgánů. Situace, na které takto reagujeme, jsou pro každého člověka zcela individuální (odlišnost strachu různých lidí před zkouškou atd.) a jedním z faktorů je právě naše činnost nervové soustavy. Pokud dané postižení zasáhne činnost nervové soustavy (DMO, z řečových poruch například vývojová dysartrie atd.), pak se toto postižení stává součástí dané „Osobnosti“, právě vlivem biologického faktoru utváření osobnosti. Mezi biologické vlivy utváření osobnosti člověka patří také genetická výbava jedince. Naše genetická výbava determinuje řadu dispozic k určitým dovednostem, k úrovni inteligence, ale také dispozice k různým nemocem a postižením (diabetes mellitus, balbuties, Downův syndrom atd.). Podstatným znakem je také tělesný vzhled, na základě kterého si o nás společnost vytváří první dojem. Pokud bývá tělesný vzhled porušen (jizva po poranění kůže, amputovaná končetina atd.) může se tato skutečnost odrazit v přístupu společnosti k těmto lidem (porucha řečové komunikace, pokud není součástí jiného postižení, náš tělesný vzhled nijak nepoškozuje, kromě vzhledu ji ale lze považovat jako druhý faktor, na základě kterého si o nás lidé vytvářejí obrázek). (Vágnerová, 2000)

Dalším podstatným vlivem, který se podílí na formování „Osobnosti“ je vliv sociální. Člověk celý život vstupuje do sociální interakce s ostatními lidmi. Už jako děti přicházíme do sociálního styku s naší rodinou, později se spolužáky, pracovním kolektivem a s náhodnými cizími lidmi na ulici. Na základě této sociální interakce si tvoříme představu o sobě (sebepojetí a sebehodnocení) a různě kvalitní sociální

dovednosti, které jsou založené z velké části na pozitivním zážitku ze sociální interakce. Pokud budeme z nějakého důvodu prožívat sociální situace jako traumatizující a nedostane se nám pozitivní zpětné vazby ze sociálního okolí, budeme se nejspíše těmto sociálním situacím vyhýbat a tím získáme malé množství sociálních zkušeností a dovedností. Příčinou negativní zpětné vazby od okolí může být například stigma, které proti naší vůli ostatní lidi upozorňuje na naši nedokonalost. Tímto stigmatem může být nedokonalý tělesný vzhled, sexuální orientace, ale také špatný řečový projev (více viz 2. Kapitola). (Vágnerová, 2000)

Podstatným a důležitým vlivem je i vlastní aktivita a učení jedince. Vše, co v životě děláme a jakým způsobem danou činnost prožíváme, jak naše činnost působí na okolí, jak na naši aktivitu okolí reaguje a jak tuto reakci zpětně prožíváme, se odráží v utváření některých našich vlastností, rysů (odvážlivost, zvědavost, komunikativnost, otevřenost atd.) a podílí se na utváření našeho sebehodnocení. Pokud jedinec trpí některou řečovou vadou, například vývojovou dysartrií a pokouší se veřejně sdělovat své názory a myšlenky (například ve škole), tak se jedinec může setkat s negativní reakcí okolí v podobě výsměchu či opovržení, a i když byli jeho myšlenky a názory dobré, jedinec si odnáší negativní zkušenost s vlastní snahou a výsledkem, který tato snaha přinesla. Na základě této negativní zkušenosti, pokud jí přikládá velký význam, si jedinec může vytvořit negativní názor na své schopnosti a na svou hodnotu (sebehodnocení) a ztratit chuť a motivaci se jakkoli projevovat. Tato událost spolu s vrozenými dispozicemi se spolupodílí na introvertní vlastnosti daného jedince. (Vágnerová, 2000)

Všechny výše popsané faktory působí na „Osobnost“ současně a provázaně v různém poměru. Jako příklad uvedeme člověka, který trpí koktavostí (balbuties). Na vývoj a formování osobnosti tohoto člověka působí biologické faktory, jejichž součástí je i možný biologický faktor tohoto postižení, který podle Seemana nacházíme v poruše řízení zpětnovazebního systému. (Seeman, in Škodová, Jedlička a kol. 2003). Podle něj je v oblasti bazálních ganglií založena funkční dispozice, která způsobí, že za náročných stresových situací přestanou struktury v bazálních gangliích fungovat správně a jejich hlavní funkce (řízení koordinace artikulačních pohybů a podíl řízení svalového tonu) tak není plněna zcela správně. Výsledkem pak bývají hůře koordinované pohyby při realizaci řeči. (Škodová, Jedlička a kol., 2003)

Současně na vývoj takto postižené osoby působí sociální faktory, které spočívají v přijetí nebo nepřijetí daného jedince svým nejbližším okolím díky svému postižení.

Pokud je jedinec svým nejbližším okolím přijímán a podporován, získá pozitivní sociální zkušenosti a dovednosti, které mu mohou pomoci při kontaktu s vrstevníky ve škole, nebo později v zaměstnání. Pokud však jedince s kótvostí jeho neblížší okolí nepřijímá (výčitky od prarodičů), ba dokonce jsou na něj mířeny různé nepřijemné žerty či posměšky (například od starších sourozenců), nebude li zkrátka tento člověk uznáván takový jaký je, nezíská mnoho pozitivních sociálních zkušeností, veškerý kontakt s okolím pro něj může být díky tomu stresující, nepřijemný a pravděpodobnost, že se tento člověk začne těmto sociálním kontaktům vyhýbat a uzavírat se, se tím zvýší (Vágnerová, 2000).

Vlastní aktivitou se osoba s kótvostí tak, jako každá jiná „Osobnost“ snaží něco nového poznat, naučit a vybudovat své místo ve společnosti (zpěv, tanec atd.). Jestliže díky stigmatizujícímu řečovému projevu není této osobě umožněno v něčem vyniknout (například ve zpěvu), být pochválen a zažít pocit úspěchu, způsobíme tím fakt, že se daná osoba setkává s negativními prožitky svých činností, s pocitem selhání a na základě toho si postupně buduje nízkou sebedůvěru a negativní sebepojetí. V extrémním případě od sebe očekává už jen samé neúspěchy, což ji demotivuje k dalším činnostem a seberozvoji. Tato skutečnost jí brání rozvíjet své jinak zachované předpoklady a tím se připraví o možnost vyniknout, prožité negativní zkušenosti v navazování kontaktů jí brání překonat strach z jakékoli sociální interakce a tím se daná osoba před okolním světem uzavře. Tím, že se daná osoba před svým okolím uzavře, stane se pasivní a nenápadnou, nemůže dosáhnout přijetí od svého okolí a získat tak nové pozitivnější zážitky a zkušenosti, čímž se pohybuje v začarovaném kruhu těchto tří výše jmenovaných faktorů. (Vágnerová, 2000)

1.3 Vliv poruchy řečové komunikace na uspokojování potřeb podle Maslowovy pyramidy.

Lidské potřeby defínuje Smékal takto: „Potřeba je stav osobnosti, odrážející rozpor mezi tím, co je dáno, a tím, co je nutné (nebo se jeví dané osobnosti jako nutné) pro přežití a rozvoj, stav podněcující osobnost k činnostem, zaměřeným na odstranění tohoto rozporu“ (Smékal, 2002, s. 239).

V roce 1940 navrhl humanistický psycholog A. Maslow teorii klasifikace potřeb, která spočívá v uspořádání jednotlivých skupin lidských potřeb podle důležitosti a naléhavosti jejich uspokojování a vycházel z předpokladu, že nejprve musí jedinec uspokojit potřeby takzvaně nižší (biologické), a až poté se probudí nutkání uspokojit potřeby vyšší. Na základě této teorie vytvořil pyramidu potřeb, která má sedm stupňů odspodu až k úplnému vrcholu. (Smékal, 2002), (Říčan, 2010)

- 1) Biologické potřeby: tvoří samotný základ pyramidy, ale také celého života. Jedná se o potřeby důležité pro zachování biologické existence (uspokojení hladu, žízně, vyhýbání se bolesti, zimy atd.). Lidé s postižením mohou mít již tuto potřebu neuspokojenou (lidé s kvadruparetickou formou DMO). (Říčan, 2010) Pokud jde o lidi s poruchami řečové komunikace, ve většině případů mají biologickou potřebu uspokojenou. (Vágnerová, 2000)
- 2) Potřeby bezpečí a jistoty: spočívá v zachování své existence, ať už té fyzické (být zdravý, vyhýbat se nebezpečným místům ve městě atd.), ale také psychosociální (domov, rodinné zázemí, práce a dostatečný finanční příjem atd.). (Říčan, 2010) Lidé s postižením mohou mít již tuto potřebu neuspokojovanou, zvláště tehdy, jedná-li se o postižení progredujícího charakteru, které končí brzkou smrtí nebo těžkým tělesným postižením. U osob s poruchami řečové komunikace může dojít k neuspokojení této potřeby v případě, že jedinec například přijde díky své vadě o práci a nemůže si tak zajistit živobytí. (Vágnerová, 2000)
- 3) Potřeba lásky, sounáležitosti a přijetí: tuto potřebu krásně vysvětluje sám Maslow, kterého cituje Říčan Pavel: „ *Nyní bude člověk cítit ostře, tak, jako nikdy předtím, nepřítomnost přátel, milovaného člověka, ženy, dětí. Bude hladovět po láskyplných vztazích s lidmi vůbec, zejména po místě ve skupině, do níž patří a bude s velkou intenzitou usilovat o dosažení tohoto cíle.*“ (Maslow in Říčan, 2010, s. 47) Každý z nás máme tedy přirozenou touhu milovat a být milován a někam patřit (být členem rodiny, party přátel a být ostatními přijímán). Tato potřeba již nemusí být u jedinců s postižením uspokojována tak, jak je třeba a to hlavně v případě, kdy již od dětství rodiče své postižené dítě nepřijímají takové, jaké je, odmítají ho nebo ho sice vychovávají, ale studenou výchovou bez lásky. V kolektivu vrstevníků se pak postižený jedinec může cítit nejistý, a pokud se tu setká s posměchem, nadávkami a nenajde si v něm nikoho, kdo by ho přijal, může se stát, že se tato osoba před svým okolím uzavře, stane se úzkostnou, introvertní bytostí. To samozřejmě platí i pro člověka s poruchou řečové komunikace. (Vágnerová, 2000)
- 4) Potřeba úcty a sebeúcty: přirozená touha být ostatními respektován, chápán a kladně hodnocen vychází právě z této potřeby. Podle toho, jak nás druzí hodnotí a jak si nás váží, si vytváříme základní obraz o sobě a o svých možnostech. Zdravě utvořené sebevědomí nám pak samozřejmě pomáhá v postupném dosahování vyšších a vyšších cílů. (Říčan, 2010) Lidé s postižením se mohou

dost často setkat s opovržením druhých lidí, s nedůvěrou svěřit jim důležitý úkol (podcenit je) a veškeré jejich úspěchy přisuzovat tomu, že je na ně pohlíženo mírněji (zpěvák s koktavostí vyhrál jen proto, že na něj porota byla mírná díky koktavosti, dítě s dysgrafií dostalo dobrou známku jen proto, že mělo lepší podmínky při psaní testu atd.). Pokud tedy okolí nedá těmto lidem prostor pro zážitky úspěchu a pokud si jich nebudou vážit, tyto lidé si skutečně začnou myslet, že nic nedokážou a jejich sebevědomí bude nízké. (Vágnerová, 2000)

- 5) Potřeba poznávání a porozumění: tuto potřebu uspokojujeme vždy, kdykoliv se z vlastního zájmu vzděláváme, přečteme si denní tisk nebo sledujeme zpravodajství, a tím si vytváříme přehled o světě jako takovém. Dále tuto potřebu uspokojujeme v případě, že provozujeme nějakého koníčka, v rámci něhož získáváme nové poznatky a zkušenosti z oblasti našeho zájmu. (Říčan, 2010) Tato potřeba bývá uspokojována u lidí s poruchami řečové komunikace různě, stejně jako u lidí intaktních. Jde o to, že dle mého vlastního názoru postupujeme při uspokojování této potřeby postupnou cestou, tedy od seznamování se s vlastním tělem a vlastní osobou, přes poznávání okolních lidí (z rodiny poté i z širšího okolí), přes pochopení základních jevů a principů, na kterých funguje sám život (když chci něco vypěstovat, musím zasadit semínko, když pustím nějaký předmět, upadne mi na zem), přes vytvoření si základních informací o světě a o naší zemi (tráva je zelená, rovina je rovná, kopec je nakloněný atd.), až po hlubší pochopení a snahu studovat oblast našeho zájmu (živočiškové, vesmír atd.). Na světě je ale ještě plno jevů a událostí, které nejsou prozatím vysvětlené a proto je otázka, zda tuto potřebu míváme opravdu pravidelně uspokojovanou. V případě lidí s poruchami řečové komunikace Vágnerová popisuje, že konkrétně u jedinců, kteří již od narození trpí poruchou, která kromě řeči jako takové postihuje i její porozumění (receptivní vývojová dysfázie), má tato skutečnost negativní vliv na rozvoj kognitivních procesů, tedy hlavně na vnímání a myšlení. Vývoj myšlení se pak může zastavit na senzomotorické fázi, která je typická do dvou let věku dítěte a začít stagnovat. Dítěti se díky pasivní slovní zásobě nedostává verbálních informací vysvětlujících jevy a události, které vidí okolo sebe, což způsobí, že dítě daným informacím buď neporozumí nebo jim porozumí nesprávně. Pokud se s dítětem nezačne včas pracovat na vytvoření pasivní a později aktivní slovní zásoby a na rozvoji dalších složek osobnosti (zrakové vnímání, sluchové vnímání,

paměťové funkce atd.), může být tato skutečnost příčinou vzniku mentálního postižení v pozdějším životě. (Vágnerová, 2004) Podle mého názoru pak jedinec nedojde v uspokojování této potřeby do té fáze, aby se začalo zajímat o oblast svého zájmu hloubkově, čímž však netvrdím, že nemůže mít své vlastní koníčky, ale že nebude schopen poznání a následně pochopení určitých informací, které by mu umožnili pochopit jevy související s jeho zájmem, a tím může být zájem o hlubší zkoumání daného zájmu vyhasnut. Dále může být tato potřeba nedostatečně uspokojována v případě, kdy dítě sice řeči rozumí, ale nedokáže se přijatelným způsobem verbálně vyjadřovat (narušená expresivní složka řeči). Pak jedinci nemusí být dána příležitost vzdělávat se v běžné škole, nebo může být v běžné škole negativně hodnoceno, a i když je nadprůměrně inteligentní nebude jeho potenciál v oblasti, která ho zajímá, dostatečně rozvíjena. (Vágnerová, 2004)

- 6) **Potřeba estetiky:** tato potřeba se projevuje v případě, že máme již předešlé potřeby uspokojené a projevuje se touhou vnímat námi příjemné a krásné podněty a jevy. Tuto potřebu si uspokojujeme například tím, že záměrně zvelebujeme prostředí, ve kterém žijeme, abychom se v něm cítili dobře. (Říčan, 2010)
- 7) **Potřeba seberealizace a prosazení:** v rámci této potřeby se snažíme naplnit svůj potenciál a realizovat naše plánované cíle v rámci své kariéry, rodiny anebo například v rámci svých koníčků. Zde hodně záleží na tom, co člověka s poruchou řečové komunikace naplňuje. Pokud je jeho snem namalovat nějaký pěkný obraz, nebude mít s uspokojováním této potřeby problém. Pokud však bude jeho snem moderovat nějaký pořad, jeho řečové postižení ho degraduje a znemožní mu tuto potřebu uspokojit. (Říčan, 2010)

Nyní je doufejme patrné, že i osoba s poruchou řečové komunikace, tak jako osoba intaktní, má svůj vývoj a své potřeby, které jsou nebo nejsou v různé míře uspokojovány tak, jako u osobností intaktních, a na konci daného vývoje máme skutečnou „Osobnost“, která je protkána, kromě jiných psychických jevů, spoustou vlastností (kladných i záporných), jež na sebe v různé míře působí a působí tak na celou osobnost. Nyní se tedy vrátíme k první části této kapitoly a pokusíme se uvést, kdo je vlastně člověk s poruchou řečové komunikace.

Osoba s poruchou řečové komunikace je v první řadě „Osobnost“ se všemi biologickými, psychickými i sociálními znaky, jejíž součástí je porucha, díky které

se jedinec obtížně verbálně vyjadřuje mluvenou či psanou řečí. (Rozsypalová, Čechová, Mellanová, 2003).

2 Stigma a problémy s ním spojené

Tato práce má krom jiného za cíl upozornit na často se opakující jev, kdy okolní lidé negativně hodnotí člověka s poruchou řečové komunikace, a to ve všech směrech, přisuzují mu nízký intelekt, nižší úroveň vzdělání nebo potenciál pro vzdělávání, podceňují ho ve výkonech a případný úspěch tohoto člověka přisuzují jiným okolnostem, než že by na něj měl vliv právě tento člověk. Podle mého názoru dobrým příkladem je případ Miroslava Sýkory, který trpí poruchou řečové komunikace, známou jako koktavost (balbuties). V roce 2013 se přihlásil do pěvecké televizní soutěže „Česko Slovenská SuperStar“ a po zazpívání na castingu neuspěl (získal pouze jeden hlas porotce ze tří) s argumentem, že hlas má sice dobrý, ale nelze ho zařadit do žádného stylu ani žánru. Pro upřesnění dodávám, že při zpěvu se koktavost u mladíka neprojevovala, pouze v mluvené řeči. Paradoxně se v tom samém roce přihlásil tento člověk do jiné televizní soutěže s názvem „Česko Slovensko má talent“ a vyhrál. Záznam finálového dílu byl uložen na server „Youtube“. Když si povšimneme některých komentářů pod tímto videem, zjistíme, že někteří lidé přisuzují výhru tohoto muže jen soucitu poroty a diváků a jeho úspěch neuznávají. Je sice pravda, že není prokázáno, zda tyto názory zavinila zmiňovaná porucha řečové komunikace, ale některé komentáře se na tuto poruchu přímo upínají. Tady je pár ukázek: „*Vyhrál to na city. Bez postižení by nedošel ani do semifinále ;)*“, „*Stací tam přijít, říct že se se všema hádáte a máte výhru v kapse. Lidi jsou tak blbý to mě zase ČS. má talent naštválo, chce se mi zvracet.*“ (Youtube, ONLINE). Z toho se dá podle mého názoru vyvodit závěr, že lidé se mohou uchýlit k „nedokonalostem“, které jsou na člověku patrné nebo veřejně známé, umístit si tohoto člověka do určité předem vymodelované formy outsidera, který nic nedokáže, nejspíš je hloupý, ale zcela určitě divný, a tím snižovat šanci tomuto člověku v něčem vyniknout, něco dokázat. Slovíčko „nedokonalost“ je však zavádějící, protože ne vždy to, co ostatní lidé na konkrétním člověku hodnotí negativně, musí být nedokonalostí. Proto budeme od této chvíle pracovat už jen s pojmem Stigma. Nyní uvedeme několik definic tohoto pojmu.

Anthony Giddens považuje stigma za „fyzickou či sociální vlastnost, která odlišuje jedince nebo skupinu od většiny populace a vyvolává u této většiny podezření nebo nepřátelské pocity. (Giddens, 1999, s. 174)

Podle Zuzany Bedřichové za stigma označujeme „určitou vlastnost či projev, který je vnímán jako zdroj negativního hodnocení nositele této vlastnosti. (Bedřichová, 2013, s.13)

Erving Goffman vysvětluje stigma jako „silně diskreditující atribut sociální identity“ a pro vysvětlení uvádí, že „osoba, jíž je vlastní atribut, který ji od jiných osob odlišuje a který je méně žádoucího rázu, z ní činí osobu skrz na skrz špatnou, méněcennou a slabou, což má za následek, že mysl ostatních lidí tohoto člověka redukuje z osoby celistvé na osobu poskvrněnou, jejíž hodnota klesla. Takovýto atribut je označován jako stigma.“ (Goffman, 2003, s. 10)

Pokud shrneme všechny tyto definice, pak pojmu stigma rozumíme jako určité vlastnosti nebo znaku, který daného jedince od většinové společnosti odlišuje, zahanbuje a hovoří tak negativně v jeho prospěch. Stigma je nálepkou, která na nás něco zahanbujícího prozrazuje, je to něco, co se těžko skrývá a co je natolik závažné, že ostatní naše vlastnosti a znaky najednou ztrácí svůj význam a nejsou již důležité. (Goffman, 2003), (Bedřichová, 2013), (Giddens, 1999)

Podle Ervinga Goffmana rozlišujeme celkem tři druhy stigmatu. Tím prvním je stigma tělesné, což jsou různá tělesná znetvoření nebo tělesné omezení vlivem postižení nějakého orgánu. Druhým typem je stigma charakterové, čímž jsou myšlené různé vady charakteru, jako například spáchání závažné trestné činnosti, závislosti na drogách či patologické hráčství, uvěznění v současnosti či v minulosti, ale také prodělané duševní onemocnění (schizofrenie atd.), nepřirozené vášně (sexuální atd), odlišné názory na hlavní a citlivá témata naší společnosti, dlouhodobá nezaměstnanost, nežádoucí zaměstnání v současnosti či v minulosti (lehké dívky atd.) a jiné znaky související s osobnostním charakterem a chováním. Třetím druhem stigmatu je stigma rasové, náboženské a národní, čímž jsou myšlené stigmatizující znaky, které se dědí z generace na generaci a mohou tak postihnout všechny členy rodiny. (Goffman, 2003). Je těžké podle Goffmanovi klasifikace zařadit člověka s poruchou řečové komunikace do příslušné kategorie, připadá nám proti myslí řadit stigmatizující řečový projev do kategorie „Stigma charakterové“, přestože jsou situace, kdy porucha řečové komunikace může být skutečně získaná vlivem učení (ráčkování napodobené po mladším bratrovi), negativní výchovou (vlivem stresující direktivní výchově se může u jedince vyvinout koktavost) atd.¹ Existuje totiž mnoho poruch řečové komunikace, které nemají s charakterem nic moc společného (veškeré vrozené poruchy řečové komunikace, dále poruchy získané vlivem úrazu atd.). Když se podíváme na třetí kategorii stigmatu, což je „Stigma rasové, náboženské a národní“ tak zde sice Goffman připouští určitý vrozený genetický vliv, ale bohužel přímo v názvu

¹ Charakter je souhrn psychických vlastností, které člověk získal učním, zkušenostmi a výchovou. (Rozsypalová, Čechová, Mellanová, 2003, s. 60)

specifikuje, kterých skupin osob se to týká a osoby s poruchou řečové komunikace mezi nimi bohužel nenajdeme. Proto navrhujeme vlastní dělení, které bude přímo vycházet z dělení podle Goffmana, ale s drobnými změnami. V první řadě bude tělesné stigma nahrazeno kategorií „Stigma úrazové“, tedy veškeré stigmatizující znaky, které na člověku zanechají nějaký úraz (popáleniny atd.). V druhé řadě navrhujeme ke Goffmanovi klasifikaci přiřadit kategorii „Stigma vzniklé jako následek postižení“. Sem bychom mohli zařadit například různé genetické poruchy, roztroušenou sklerózu, dětskou mozkovou obrnu atd. Celé takto navržené dělení by pak obsahovalo dohromady čtyři kategorie: stigma úrazové, stigma vzniklé jako následek postižení, stigma charakterové a stigma rasové, náboženské a národní s tím, že některá stigmata bychom mohli zařadit do více těchto kategorií. Nyní již nic nebrání v tom, abychom stigmatizující řečový projev zahrnuli do kategorie stigma vzniklé jako následek postižení. (Goffman, 2003)

Jak se daná stigmatizovaná osobnost může vzhledem ke svému stigmatu zachovat, aby zmírnila nepříjemné důsledky, které daná osoba musí přijímat od svého okolí? Erving Goffman uvádí několik následujících způsobů, pro přehlednost je rozdělím na pozitivní a negativní.

V rámci pozitivních způsobů se může daný člověk pokusit o nápravu své vady (plastická operace tělesně znetvořeného člověka, psychoterapie u jedinců s duševním onemocněním, doplňkové vzdělání u jedinců pouze se základním vzděláním atd.), nebo se může pokusit vynaložit obrovské úsilí, aby vynikl v jiné činnosti a tím si kompenzoval nedostatky dané svou vadou. Zmínit tu můžeme například nevidomého horolezce Jana Říhu, několikanásobného paralympijského vítěze v cyklistických závodech s amputovanou končetinou Jiřího Ježka, nebo již dříve zmíněného koktavého zpěváka Miroslava Sýkoru. Dalším ze způsobů je schopnost najít si na svém zdroji stigmatu něco pozitivního, novou zkušenost, poznatek či lepší pohled na svět a být na toto pozitivum hrdý (nevidomý jedinec se může těšit z nádherných zvuků přírody, které ostatní lidé neslyší, tělesně postižený jedinec je šťastný, že dokáže mít radost ze všedních věcí, jako je návštěva přátel, úžasná oslava narozenin atd. a jedinec s koktavostí může být rád, že má mnoho přátel, kteří ho respektují takového jaký je). (Goffman, 2003)

Do negativních způsobů, pomocí kterých lze zmírnit negativní důsledky vyplývající z chování okolního světa vůči těmto jedincům řadíme využití, nebo spíše zneužití daného stigmatu k nějakému vedlejšímu zisku (získat lehčí podmínky pro absolvování nějaké zkoušky, získání finanční výhody atd.) a tím si ulehčit život. Posledním a zároveň

negativním způsobem je se před okolím uzavřít, vytvořit kolem sebe ochranný obal nedůvěry vůči okolí a až do konce života zůstat sám, izolovaný od vnějšího světa (přerušit styk s přáteli, neúčastnit se žádných společenských ani kulturních akcí, pracovat z domova, být nezaměstnaný atd.). Jsou známy i případy, kdy vlivem nepříjemných zážitků v sociálních kontaktech s okolím a následnému uzavření se do sebe, byla postupně vypěstována sociální fobie, agorafobie a další psychické poruchy. (Goffman, 2003) Existuje mnoho faktorů, které mají vliv na náš způsob řešení negativních důsledků díky stigmatu. Roli hrají naše zkušenosti i zážitky ze sociálního kontaktu s vrstevníky, sebevědomí, které jsme si během života vybudovali, podpora okolí v rozvoji dovedností a schopností, pro které máme talent a podobně. Znovu tak uvádíme následující příklad: pokud bude jedinec s koktavostí nebo jinou poruchou řečové komunikace celý dosavadní život ponižován, podceňován a odmítán svým okolím, je tu reálná šance, že se naplní výše zmiňovaný poslední způsob. Pokud však jedince okolí podporuje, nedává mu mnoho příležitostí zachytit a přijmout negativní důsledky spojené se stigmatem, tak se tento jedinec s největší pravděpodobností bude vyvíjet, jako jakákoliv jiná osobnost bez tvrdého vnímání své jinakosti a v dospělosti bude mít tato osobnost plno pozitivních zbraní, jak se chránit vůči těmto negativním vlivům.

3 Postoje a předsudky v poznávání druhých lidí

Do této doby jsme se zabývali samotným člověkem, který trpí poruchou řečové komunikace, zabývali jsme se jeho „Osobností“ a dále nepříjemnou nálepkou, kterou je samotný stigmatizující řečový projev. Nyní se oblast našeho zájmu začne pomalu přesouvat na okolí, tedy především na společnost, která s tímto člověkem přichází do kontaktu, vnímá ho a následně ho i hodnotí. Budeme tu pracovat s pojmy postoj, předsudek, stereotyp, poznávání a hodnocení a následně v těchto pojmech hledat vzájemný vztah a určitou souvislost, která pro nás bude důležitá, abychom pochopili, na jakém základě si lidé vytváří o někom jiném dojem a na jakém základě daného jedince hodnotí.

3.1 Vše začíná postojem

Termín Postoj je podle mého názoru chápán různě. Můžeme říci, že se jedná o určitý vytvořený názor k nějakému objektu či jevu, který je spíše obecnější povahy. Jako příklad můžeme uvést možnou otázku v dotazníku, která zjišťuje postoje společnosti k lidem s postižením. Pokud se chceme zeptat na názor občana na jeho vztah s nemohoucí babičkou, formulujeme tuto otázku nejspíše takto „Jaký máte vztah se svou nemohoucí babičkou?“, protože předpokládáme, že se daný jedinec se svou babičkou osobně stýká a je s ní tedy v osobním kontaktu. Pokud ale zjišťujeme vztah občana ke všem lidem s postižením na světě, můžeme již slovíčko vztah vyměnit za termín postoj, protože daný občan se nikdy nemohl vidět úplně se všemi postiženými lidmi, být s nimi v kontaktu, ale přesto má na tuto problematiku nějaký názor, který buď převzal během života od svých blízkých či pro něj jinak významných lidí, nebo si jej vytvořil na základě vlastní zkušenosti s konkrétním nemocným člověkem, tento názor si zobecnil a přenesl na všechny nemocné lidi na zemi a tím si vytvořil postoj. Podle mého názoru tedy můžeme mít postoj pouze k těm objektům a jevům, se kterými jsme se nedostali nikdy do osobního kontaktu v celé jejich šíři a nemůžeme tedy mít s nimi vztah. Mohu sice potkat náhodného postiženého člověka na ulici, ale protože tohoto člověka neznám a nic o něm tedy nevím, tak jediné co mám je ten daný postoj. Pokud se však začnu s tímto konkrétním člověkem povídat a seznamovat se, začínám navazovat vztah s tímto konkrétním člověkem. Nyní zde uvedeme pohledy několika odborníků na tento termín.

Postoje jsou „individuální mentální procesy, determinující odpovědi jedince v sociální realitě, která ho obklopuje.“ (W.J. Thomas, F. Znaniecky, 1918, in Výrost, 1997, s. 238)

Postoj je „mentální a nervový stav pohotovosti, organizovaný zkušeností, který vykonává usměrňující nebo dynamický vliv na odpověď jedince vůči všem předmětům a situacím, s nimiž je ve vztahu.“ (Allport 1935, in T. Novák, 2002, s. 8)

J. Výrost se ztotožňuje s definicí autorů M. Fishbeina a I. Ajzena. Tito autoři definují termín Postoj, jako „Označení emocionální přitažlivosti nebo odpudivosti objektu pro danou osobu.“ (Fishbein, Ajzen, 1970, in Výrost, 1997, s. 244).

Autoři Hartl, Hartlová definují postoj jako „sklon ustáleným způsobem reagovat na předměty, osoby, situace a na sebe sama“ (Hartl, Hartlová, 2000, in Tavel, 2009, s. 6).

Žádná z těchto definic nevymezuje tento termín zcela totožně, což dokazuje nejednotnost autorů v jeho chápání. Zatímco v dřívějších dobách byl tento termín chápán spíše neurčitě jako hnací kormidlo našeho chování, postupem času se o tomto termínu začalo uvažovat jako o sledu určitých názorů a hodnocení, které ale mají hlubší emocionální charakter a tím posilují naše tendence k určitým projevům chování.

3.1.1 Vliv postoje na naše chování

V této části práce nám vyvstává důležitá otázka. Proč jsou pro nás postoje okolních lidí tak zásadní? Jak se může dotýkat postoj společnosti k lidem s nějakou jinakostí právě těchto lidí? Dotkne se jich to vůbec? Důležité je si ujasnit, že naše postoje jsme si nevytvořili jen tak. Jsou to odkazy dosavadních zkušeností, které nás chrání před nebezpečím, zklamáním, nepříjemnými pocity, ale i před smrtí. Zároveň nám umožňují vyhledávat věci nám příjemné, prospěšné a pozitivně významné. Tyto veškeré postoje se stanou určitým kormidlem našeho chování, ale pozor, postoje nás pouze směřují, nepopohání nás! Proto se tu budeme v následujících odstavcích zmiňovat o rozdílu mezi záměrem k činu a skutečným činem. A pokud se zpětně vrátíme k naší otázce, „Proč jsou pro nás postoje druhých lidí zásadní?“ Zásadní jsou především proto, že ovlivňují chování. Proto hrozí, že lidé s negativním postojem k jinakosti budou mít záměr se od těchto lidí odvracet, považovat je za slabé a v nejhorším případě, pokud postoj přeroste v nenávist, jim mohou i záměrně ublížit.

Ze všeobecného hlediska lze tedy postoj považovat za druh hodnocení, které se skládá celkem ze tří složek. Složka kognitivní obsahuje všechny informace, myšlenky a představy o daném objektu nebo jevu. Složka emocionální (afektivní) obsahuje všechny pocity a emoce, které osoba cítí k danému objektu nebo jevu a tím daný postoj upevňuje. Složka konativní (behaviorální) v sobě ukrývá tendence k určitému chování, vytvořené na základě kognitivních informací a myšlenek a emocionálních citů a prožitků. Podle této

teorie tedy lze předpokládat určité jednání, pokud známe u daného člověka jeho názory a myšlenky, které si o daném objektu či jevu vytvořil. Existují ale i teorie, které poukazují na fakt, že postoj nemusí mít ještě přímý vliv na naše chování. Dokazuje to experiment, který provedl v roce 1930 LaPier. Tento člověk cestoval se svými dvěma čínskými kamarády po USA a společně se ubytovávali po různých hotelech. V USA již tenkrát vládly rasové předsudky vůči Číňanům, ale přesto byli čínský přátelé bez problému obslouženi až v 90% všech hotelů, které navštívili. Po návratu z cest kontaktoval LaPier navštívené hotely a snažil se předem objednat pokoje pro čínské hosty. 92% hotelů však objednávku odmítlo potvrdit. Na základě tohoto pokusu tedy LaPier potvrdil fakt, že lidé ještě nemusí jednat přesně podle svých postojů, hlavně v případě, kdy jsou dva a více postojů ve vzájemném konfliktu (Romové jsou zlí, ale slušnost je nadevše, nesmím tedy dávat svůj postoj najevo). (S. N. Hoeksema a kol., 2012)

Druhým příkladem je studie, jež byla provedena v roce 1990 na studentech, kteří museli díky přeplněnosti studentských kolejí přijmout dočasné ubytovací místo na ubytovně. Výzkumníci zjišťovali, zda jsou tito studenti, kterých se záležitost přímo dotýkala, ochotni napsat a podepsat petici vyjadřující nesouhlas s tímto řešením ubytovací krize, nebo se účastnit demonstrace. Studie dokázala vysokou míru ochoty těchto studentů tyto kroky podniknout, aby tak dále nemuseli snášet špinavé a ošklivé ubytovny. Pokud byla stejná možnost spolupráce nabídnuta studentům, kterých se ale ubytovávání na ubytovnách přímo netýkalo (bydleli doma či v pronajatých bytech), míra ochoty spolupráce byla výrazně nižší. Z následující studie tedy vyplývá, že pokud máme některé postoje vytvořené na základě vlastní zkušenosti, budou nás podněcovat k určitému chování daleko více, než postoje převzaté z názorů a zkušeností jiných lidí. (S. N. Hoeksema a kol., 2012)

Třetím příkladem, který nám ukazuje, že daný postoj ještě nemusí mít vliv na naše chování je názor autorů M. Fishbeina a I. Ajzena, kteří v 70 letech minulého století s odkazem na LaPiera a jeho studii vyjadřují názor, že lidský záměr k nějakému činu ještě nemůžeme považovat za čin. Na naše chování totiž kromě vlastního postoje působí též naše subjektivní norma. Za subjektivní normu pak považujeme takové chování, které cítíme, že ho od nás očekávají naši rodiče, přátelé, přítomní pozorovatelé i celá společnost (společenská norma). O tom, zda dodržíme očekávání těchto lidí, rozhoduje síla naší motivace těmto požadavkům vyhovět. Motivuje nás především počet lidí, kteří od nás dané chování očekávají, důležitost těchto lidí pro nás (naše rodina, vysoce postavení jedinci v zaměstnání atd.), přítomnost a nepřítomnost těchto lidí v dané situaci, anebo existence

kontroly (možnost nahlášení našeho chování nadřízenému v práci, přítomnost kamer atd.). Pokud tedy například na nádraží potkáme člověka s tělesným či jiným postižením a chováme v sobě negativní postoje k těmto lidem, neradi se s nimi setkáváme, tak tato situace v nás vyvolá negativní pocity (vztek, pohoršení) a my okamžitě získáme tendenci z konkrétního místa odejít, abychom se s postiženým člověkem nesetkali tvář v tvář. Protože na nádraží jsme ve vysoké anonymitě, nikdo nás nesleduje ani o našich postojích neví, můžeme si dovolit naplnit naši tendenci (záměr) k chování a skutečně odejdeme. Situace by byla ale jiná, kdyby nás náš nejlepší kamarád pozval na slavnostní večeři, aby nám představil svou rodinu a tatínek našeho kamaráda by trpěl tělesným postižením. V tuto chvíli bychom cítili, že daný kamarád a další členové jeho rodiny od nás očekávají, že se nebudeme nad postižením jejich otce nějak pohoršovat, budeme slušní, přátelští a tolerantní. V tuto chvíli sice také cítíme náš záměr odejít, ale vzhledem k subjektivní normě a dalšímu našemu postoji ke slušnému chování se tedy nejspíše rozhodneme setrvat a snažit se postiženého otce přijímat rovnoprávně. (Výrost, 1997) Z následujících třech studií tedy vyplývá, že postoje sice mají určitý vliv na naše chování (je naším kormidlem, určuje nám možný směr), ale kombinují se s dalšími faktory, kterými jsou: důležitost daného postoje pro aktuální situaci, postoje vytvořené na základě vlastní zkušenosti, pocíťovaná subjektivní norma, míra konformního chování daného jedince a existence sociální kontroly našeho chování. Pak už se rozhodujeme z hlediska naší vůle, co chceme udělat (vyhovět našim postojům, nebo vyhovět sociální kontrole), motivace (která varianta je pro nás bezpečnější, důležitější atd.) a našich psychických vlastností (charakter, temperament atd.) (S. N. Hoeksema a kol., 2012).

3.2 Role postojů v poznávání lidí a okolního světa

Jak jsme uvedli v předchozích podkapitolách, vlastní postoje mají vliv na naše chování tím, že toto chování směřují určitým směrem. Dost často svých postojů využíváme při poznávání světa kolem nás a hlavně při poznávání nových lidí. Jak uvádí Peter Tavel, každý z nás vnímáme svět okolo subjektivně, ale nikdo z nás ho nevnímáme zcela reálně. Problémem jsou opět naše postoje, jak tu již bylo uvedeno, ty získáváme na základě našich zkušeností, ale i zkušeností jiných lidí. Díky těmto postojům si vytváříme určitá očekávání, v rámci nichž pak jednáme, jakoby tato očekávání měla být naplněna. Pak velice často nastávají situace, kdy objektům přisuzujeme vlastnosti, které nemají a nespravedlivě je odsuzujeme. Postoje, které nám takto zkreslují objektivní vnímání lidí okolo nás, nazýváme předsudky. (Tavel, 2009)

Předsudek je podle Tomáše Nováka „iracionálně založený postoj, či postoj afektivně zdůrazněný“.(Novák, 2002, s. 8) Jedná se tedy o postoj, který nevznikl, na základě naší přímé zkušenosti a nemáme jeho autenticitu tedy potvrzenou. Můžeme s určitostí říci, že každý z nás trpíme nějakými předsudky. Jako příklad lze uvést situaci, kdy jdeme do restaurace a těšíme se na příjemnou poklidnou večeři, a najednou si ke stolu vedle nás přisedne rodina původem romského etnika, předem začneme očekávat, že budou hluční nebo budou hovořit sprostě a dělat jiné výtržnosti. Někteří z nás se též nebudou cítit dobře, když půjdou večer sami v parku a potkají na lavičce sedícího muže s dlouhými vousy, který nás osloví a bude si s námi chtít povídat. Někteří z nás ho vzhledem k tělesným znakům (dlouhé vousy, roztrhané oblečení) a dalším okolnostem budou považovat za bezdomovce, který je zcela určitě i špinavý, opilý a nakažený bakteriemi, a tyto předsudky kolemjdoucí nasměrují k záměru utéct, s tímto člověkem nenavazovat kontakt a nedotýkat se ho, i když po nikom nechtěl žádné peníze a roztrhané oblečení mohl mít jen díky nehodě či zaměstnání. (Novák, 2002) Jak ale vlastně předsudky získáváme? Cest je několik. V průběhu života jich řadu převezmeme od svého sociálního okolí pomocí sociálního učení. Hlavně v dětství jsme měli řadu vzorů, s jejichž názory jsme se ztotožňovali (naši rodiče, učitelé, významné mediální hvězdy atd.). Mnoho předsudků získáváme též z vrstevnické skupiny, která nás k podpoře některých předsudků může sociálně posilovat. Předsudky si osvojujeme také vlivem konformity, jako například rasové předsudky nebo předsudky vůči bezdomovcům (okolí nerado vidí, pokud dáme bezdomovci nějaké drobné, hlavně když byli požádáni před námi a odmítli, jelikož si myslí, že peníze bezdomovec utratí za alkohol a cigarety). Pak existují specificky předávané předsudky formou pověr, mýtů a fám „*Dnes mě čeká špatný den, jelikož mi přeběhla černá kočka přes silnici.*“ (pověra). Existují ale i předsudky, které jsme si vytvořili sami, vlivem negativní či pozitivní zkušenosti. Pokud jsme například v dětství dostali vynadáno od starého pána na zastávce, může tato zkušenost ovlivnit náš postoj ke všem starým lidem, které potkáváme, vyjímaje našich blízkých. (Hill, 2004, in Tavel, 2009) Takovou typickou a specifickou formou předsudků jsou podle Tomáše Nováka stereotypy. (Novák, 2009)

Stereotypy jsou takovou formou předsudků, které přisuzují určitému jedinci takové charakteristiky, které jsou obecně přisuzované skupině, k jaké jedinec přináleží. (Novák, 2009). Tato forma předsudků je asi nejvyužívanější při poznávání druhých lidí. Nejtypičtějším příkladem je situace, kdy na ulici vidíme skupinku lidí s tmavou pletí. Aniž bychom o nich cokoli dalšího zjišťovali, hned nám bude jasné, že to bude skupinka patřící

k romské menšině a díky stereotypům, které jsme si vůči nim vytvořili, okamžitě těmto lidem přisoudíme zlou povahu. Psychologové tvrdí, že důvodem, proč si tyto stereotypy vytváříme, je prosté zjednodušení našeho informacemi přesyceného světa. Pro nás je totiž naprosto nemyslitelné pamatovat si veškeré charakteristiky jednotlivých objektů, a proto si vytváříme takzvaná schémata. Jakmile přijde do našeho vědomí nějaká nová informace o daném objektu, tato informace se porovná s již vytvořenými schématy a na základě podobnosti jednotlivých vlastností s již vytvořeným schématem, dojde k příslušnému zařazení objektu do tohoto schématu. Pokud tedy spatříme na nádraží nějakého pána v roztrhaném oblečení, tato informace se okamžitě spojí se schématem dané sociální skupiny a s obecnými charakteristikami, které tato sociální skupina má. Pak si rázem na vědomé úrovni uvědomíme, že se jedná o špinavého opilého bezdomovce, který určitě bude žádat kolemjdoucí o nějaké drobné. Stejný příklad můžeme aplikovat i na osobu s poruchou řečové komunikace, pokud nás začne například v obchodě obsluhovat prodavač, který koktá, začneme automaticky a mnohdy nevědomě komunikovat s tímto člověkem pomaleji a hledáme ta nejjednodušší slovíčka, aby naší prosbu pochopil. Všimneme si totiž jeho deformovaného řečového projevu a automaticky si tohoto člověka zařadíme do schématu postižených lidí, kteří se podle něj vyznačují menší chápavostí a neschopností zvládat běžné úkony. (S. N. Hoeksema a kol., 2012).

Další formou předsudků, které působí na vnímání, poznávání a hodnocení druhých lidí je tzv. implicitní teorie osobnosti. Podle této teorie si někteří lidé vytváří vlastní teorie založené na vzájemné souvislosti některých rysů osobnosti i přesto, že tyto rysy spolu nesouvisí, nebo se dokonce vylučují. Jako příklad lze uvést teorii „Každý, kdo má malou postavu, trpí Napoleonovým syndromem.“ (Výrost, 1997), (Novák, 2002)

Příklad další formy předsudků jsou motivační a emoční faktory. Pokud se cítíme skvěle, máme například radost z výhry či úspěchu a za této situace se s někým potkáme, budeme ho s největší pravděpodobností hodnotit tolerantněji, všimát si jen jeho pozitivních znaků a znaky negativní nebudeme v této chvíli považovat za důležité. V opačném případě, kdy prožíváme nějaké zklamání, neúspěch, nebo nám zkrátka není dobře a v tu samou chvíli někoho potkáme, všimáme si spíše jeho negativních vlastností a jsme méně tolerantní. (Výrost, 1997)

Předsudky nemíváme jen při hodnocení lidí, které neznáme, ale míváme je i v případě lidí, ke kterým cítíme nějaký vztah (rodina, blízcí příbuzní, přátelé). K nim totiž býváme tolerantnější než k ostatním lidem s podobnými vlastnostmi a míváme k nim

pozitivní důvěru a očekávání (tohle by můj syn nikdy neudělal). Své předsudky si pak uvědomíme až tehdy, projeví-li daný příbuzný, kamarád či přítel vlastnost, nebo chování proti našemu očekávání. (Novák, 2002)

3.3 Poznávání a hodnocení druhých lidí

„Jak takové poznávání lidí vlastně funguje?“ „Jsme schopni naše postoje a předsudky překonat, abychom danou osobu dokázali poznat důkladně a individuálně?“ a „Mají vůbec lidé s jinakostí, nějakou nedokonalostí, stigmatem či postižením, patrným hned na první pohled, nějakou šanci v kladném hodnocení?“ V následující části kapitoly se budeme postupně nad těmito otázkami zamýšlet, abychom si uvědomili, jak složité to lidé s patrnou jinakostí mají a jak nesmírně náročné je tedy pro tyto jedince uspět.

Mnoho psychologů, včetně Hoexema, Fredricksona a dalších se přiklání k teorii, již vytvořili S.T. Fikse a S. L. Neuberg v roce 1990, tedy takzvaný „Spojitý model v procesu formování dojmu“. V rámci této teorie se předsudkům ani stereotypům nevyhneme, jelikož nám pomáhají v prvotní kategorizaci daných osob, než je poznáme hlouběji. Tito odborníci vytvořili schéma postupu utváření dojmu o konkrétní osobě od prvotní kategorizace, po vlastní analýzu dané osoby a jejích vlastností. Celé schéma pak funguje následovně. Pokud se setkáme s cizím člověkem, provedeme prvotní kategorizaci podle významného znaku dané osoby (věková skupina, školák, student, důchodce atd.) a na základě tohoto procesu si utvoříme představu o tom, jak se daný jedinec asi bude chovat. Pokud například nastoupíme do zaměstnání a náš kolega, který nás bude zaučovat, trpí „řečovou dyspraxií“², dojde v počátku k podvědomému zařazení daného jedince do příslušné kategorie na základě našich vytvořených postojů a předsudků podle znaku, který neutkl naší pozornosti (deformovaný řečový projev- postižený člověk= hloupý člověk nebo deformovaný řečový projev- postižený člověk= hodný člověk, výjimečný člověk atd.). Pokud je pro nás poznávaná osoba něčím důležitá a výjimečná například tím, že se s ní setkáváme každý den, nebo s ní dokonce spolupracujeme, věnujeme více pozornosti tomu, abychom poznali jednotlivé její znaky hlouběji. Pokud zjistíme, že osoba je obohacena o vlastnosti, které se liší od naší původní kategorie, provedeme takzvanou rekategorizaci dané osoby. Pokud tedy například při společné práci s kolegou zjistíme, že má neuvěřitelné znalosti z historie, má za sebou úspěšné studium na vysoké škole a bohaté volnočasové aktivity, už to pro nás nebude jen nějaký hloupý postižený člověk, ale člověk příliš chytrý, studovaný= pyšný, nafoukaný (kategorie chytrých studovaných lidí). Pokud

² „Porucha programování řeči, jedinec vynechává, zaměňuje a opakuje hlásky, chybně nastavuje mluvidla a deformuje tak její zvukovou podobu“ (Neubauer, 2007, s. 51)

však v průběhu času zjistíme, že i přeřazení daného jedince do jiné kategorie nebylo úspěšné, protože daná osoba má takové vlastnosti, které se nehodí do žádné námi známé kategorie, nastane proces s názvem „postupná integrace“, tedy analýza dané osoby na základě jejích jednotlivých znaků a vytváření si obrazu individuálního člověka. V našem případě postupně zjišťujeme, že se náš kolega doma stará o nemocnou maminku, každý rok přispívá na dobročinnou sbírku a chodí se pravidelně modlit do kostela. Předešlá kategorie (nafoukaný a pyšný chytrolín) již neplatí, máme tu před sebou člověka obětavého, štedrého a věřícího. Nyní už daného jedince tedy nevnímáme jako nějakou kategorii očekávaných vlastností, vzorců chování a jednání, ale jako individuální bytost, která je pro nás jedinečná. Samozřejmě tento proces funguje i obráceně, kdy se setkáme s člověkem, který je vlastníkem takového znaku, který nás zaujme (mediální hvězda, povolání atd.), následně též dojde ke kategorizaci (všichni herci jsou zábavní, veselí a není s nimi nuda), ale postupem času začneme objevovat individuální vlastnosti, které jsme od tohoto člověka vůbec nečekali (sebelítost, časté depresivní nálady, stydlivost atd.) a časem, až si tento fakt připustíme, dojdeme k individuálnímu poznání jednotlivých vlastností, které jsou daleko horší, než jsme očekávali. Z následující teorie tedy vyplývají odpovědi na naše první dvě otázky. Svých předsudků a stereotypů se v poznávání druhých lidí bohužel nezbavíme, ale za jistých okolností lze tyto stereotypy překonat a dojít k individuálnímu poznání jak lidí s jinakostí, tak lidí bez viditelné nálepky. (Výrost, 1997) Autoři S. N. Hoeksema a kol. dokonce zdůrazňují, že toto individuální poznání mezi lidmi můžeme docílit navozením podmínek spolupráce. Při společném řešení úkolu totiž jedinci v procesu poznávání ukazují vlastnosti, které by do druhého ani neřekli a tím se postupně odbourává vzájemná kategorizace a stereotypy. (S. N. Hoeksema a kol., 2012).

Výše popsaný proces poznávání funguje za normálních okolností a podmínek, tedy za podmínek psychické a fyzické rovnováhy (necítíme se unavení, nemocní, naštvání atd.). O tom, jak může proces poznávání a hodnocení narušit aktuální špatná nálada, jsme uvedli výše. Existují však nešťastné okolnosti, které jsou pro kvalitní a objektivní poznání druhého člověka škodlivé. Jozef Výrost a Peter Tavel uvádějí několik příkladů.

- 1) Haló efekt: jedná se o fenomén, kdy námi posuzovaný jedinec je nositelem výrazné vlastnosti (může se jednat i o stigma), která je pro nás tak významná, že jakékoli další charakteristiky člověka už pro nás nejsou tak důležité, přikládáme jim menší význam. Jestliže tedy narazíme na člověka, který má například hodně nepříjemný hlas, automaticky předpokládáme, že daná osoba bude přísná, negativní, naštvaná. (Výrost, 1997)

- 2) Efekt primárnosti: tento jev nastává v okamžiku, kdy o někom, koho dosud neznáme, dostáváme postupně informace o jeho charakteru a životě. Informaci, kterou jsme obdrželi jako první, má pro naše hodnocení tohoto člověka největší význam. Dobrým příkladem je situace, kdy má do našeho zaměstnání nastoupit nový šéf. Pokud bude na našem prvním setkání nabroušený a nepříjemný, automaticky mu přisoudíme mrzutou povahu a přísnost (naštvaný mohl být kvůli aktuálnímu problému v rodině, za normálních okolností může být přátelský, tolerantní). Tento jev se též projevuje při prvním úspěchu či neúspěchu. Pokud nastoupíme do nového zaměstnání a hned první den uděláme nějakou závažnější chybu, okamžitě si nás zařadí jako problémového zaměstnance. Pokud však udělám tu samou chybu až později po úspěšně zvládnutých úkolech, lidé si nás zapamatují na základě úspěchu a chybu nebudou považovat za zásadní. Proto se vždy snažíme v novém zaměstnání či ve škole vytvořit co nejlepší první dojem. (Výrost, 1997)
- 3) Hodnocení na základě kontextu: tento jev se často stává, pokud vnímáme kromě člověka, kterého potřebujeme poznat, i jeho okolí. Pokud poznáváme žáka ve třídě, který měl na vysvědčení pouze dvě trojky, pár dvojek a zbytek jedničky, zatímco jeho spolužáci propadali nebo měli vysvědčení plné čtyřek, bude mezi nimi ten náš žák vypadat jako hodný a snaživý chlapec. Jestliže ale tento žák bude pocházet ze třídy plné jedničkářů, budeme mít z jeho vysvědčení dojem, že se naopak nesnaží, že lajdačí a možná je i problémový (hodnocení porovnáváním). Pokud našeho žáka se stejnými známkami umístíme na učiliště, budeme si o jeho výkonech myslet též něco jiného, než kdyby se stejnými výsledky působil na gymnáziu (hodnocení na základě prostředí). (Tavel, 2009)

Faktorů, které mají vliv na naše posuzování lidí, by se samozřejmě dalo najít bezpočet, pro naši práci je však důležité uvědomit si zkreslenost našeho vnímání a s tímto problémem v životě počítat. Naše mysl je totiž tak neuvěřitelně zázračná, že nám dokáže z chaotického světa plného nepřehledných podmětů a vjemů, vytvořit dokonalý obraz uspořádaného a přehledného celku a doplnit ho pocitem autenticity, tak, abychom se tu mohli cítit bezpečně. Ve skutečnosti jsme ale zaplaveni iluzí, která nám dává magické schopnosti poznat lidi, aniž bychom s nimi mluvili nebo je delší dobu pozorovali. Na toto téma již bylo publikováno mnoho objevů a díky nim existují lidé znalí této problematiky, kteří přesně vědí, jakými podněty působit na druhé, aby jejich mysl daný podnět přijala a

zpracovala, tak jak oni potřebují. Mnoho takovýchto škodlivých podnětů najdeme právě v médiích, které budou předmětem následující kapitoly.

4 Média, jako faktor ovlivňující postoje společnosti

V dnešní době nás média provází každyčkový den až několik hodin. Kde, kdo má svůj profil na facebooku, pomalu každá rodina vlastní televizor, který je neustále v pohotovosti a i když opustíme své domovy, neustále na nás blikají reklamy z billboardů a letáků. Není se tedy čemu divit, pokud tyto neustále přijímané podměty a informace hýbou našimi názory, ba dokonce celými postoji. V následující kapitole se budeme věnovat obecné charakteristice médií a následně se zaměříme na veřejné mínění, jeho ovlivňování a metodu public relations.

4.1 Základní informace o médiích a masmédiích

Média jsou v odborné literatuře chápána jako prostředek komunikace. Takovým médiem může být lidská řeč, písemný projev, ale i různá gesta, značky na silnicích a světelná komunikace u přechodu pro chodce (semafor). I když někomu zamáváme, používáme komunikační médium, naší ruku. V komunikační situaci se pak běžně nachází komunikátor (vysílá informaci prostřednictvím média), komunikant (přijímá tuto informaci) a komuniké (samotný obsah informace). Pokud v komunikační situaci využijeme hromadných sdělovacích prostředků, jakými může být například školní rozhlas, noviny určené zaměstnancům firmy atd. hovoříme o komunikaci hromadné. Pak nám zbývají prostředky, které dokáží předat informace širší veřejnosti, ba dokonce celé republice nebo celému světu. Tyto prostředky již činí z komunikace hromadné, komunikaci masovou a proto je tedy označujeme jako masmédia, (Kraus, 2008). Masová komunikace se od komunikace interpersonální liší především profesionalitou komunikátora (reportéři, moderátoři atd.), masovým publikem, závislost na technice (vysílací studio, tiskařský stroj), rychlostí přenosu informace (nejdelší přenos má veškerý tisk) a selektivitou (možnost zaměřit se v některých pořadech jen na určitou skupinu obyvatel) (Brestovansky, 2010).

4.1.1 Prostředky masové komunikace

Dnes rozeznáváme několik základních druhů masmédií. Historicky prvním druhem byli masmédia vizuální, tedy veškerý tisk (noviny, časopisy, letáčky atd.). Jako zajímavost uvádíme, že takovým předchůdcem novin byli na přelomu 16. a 17. století informační letáčky a věstníky, které obsahovali informace týkající se mezinárodního obchodu a směnu. Později začala vycházet periodika komerční, která měla již mnohostranné využití (informování, inzerování, rozšíření pomluv a klepů). Zároveň ale vycházela periodika oficiální, vydávaná místní vládou či králem a ta byla určena zájmu státu (volby atd.). (Quail, 1999) Od třicátých let 19. století se začal tisk postupně obracet na stále větší a větší

okruh čtenářů, rozšířil se takzvaný pouliční prodej periodik a prodej v kioscích. (Jirák, Köpplová, 2003) Mezi hlavní přednosti dnešních novin patří možnost individuálně přijmout informaci bez časového omezení, možnost vybrat si jen ty informace, o které mám skutečně zájem (sport, politika atd.) a zapojení naší intelektuální činnosti při vstřebávání zprávy (zprávu si přečíst a kriticky zhodnotit). Nevýhodou pak bývá zdlouhavý přenos zpráv a informací. (Kraus, 2008)

Dalším druhem jsou masmédiá vysílající, která se dále dělí na auditivní (rozhlas) a audiovizuální (televize). Rozhlas lidstvo zná již 70 let, u nás vysílal jako první Československý rozhlas 18. května 1923. Zpočátku převládala spíše kulturní funkce rádia, vysílali se přímé přenosy z koncertů, projevů prezidenta, bohoslužby a kolem roku 1926 se začalo vysílat pravidelné zpravodajství, přibyla informační funkce. Ve 30. letech se rozhlasové vysílání rozšířilo o sportovní reportáže, hudbu a rozhlasové hry. Později se program vysílání prodlužoval a informací přibývalo až na nepřetržité vysílání. (Quail, 1999) Předností rozhlasového vysílání je rychlý přenos informací a tím jsou tyto informace i snadno dostupné. Nevýhodou rozhlasu a dalších vysílacích masmédií je využití pro zvukovou kulisu, čímž jedinec přijímá informace pasivně a nekriticky. (Kraus, 2008) Televizní vysílání bylo v Československu zavedeno 1. května 1953. Nejprve probíhalo jen několik dní v týdnu, zpravidla dva až tři dny a od listopadu téhož roku bylo vysílání navýšeno o další den v týdnu. Dětské pořady a večerní program pro dospělé byli rozděleny vždy na dva dny v týdnu, žádný den tedy nedávali obě skupiny pořadů dohromady. Až začátkem roku 1955 se vysílalo v pěti dnech v týdnu a od poloviny února každý vysílací den dávali jak dětské pořady, tak noční program pro dospělé. Postupem dalších let se vysílání navyšovalo, až v prosinci roku 1958 bylo zahájeno každodenní vysílání. Obsahem programu bylo zpravodajství a zábavně kulturní program (činohra, opera, opereta, filmové premiéry), televize tedy též plnila informační a kulturně zábavnou funkci. (Hašek, Šulc, 1959) V dnešní době již existuje každodenní vysílání 24 hodin denně, což má negativní dopad na trávení volného času před televizí a jak píše Blahoslav Kraus, televize je lákadlo a pokud jí nedokáže divák odolat, bere mu volný čas, omezuje jeho aktivitu a poškozuje jeho zdraví (zrak, ortopedické obtíže). (Kraus, 2008)

V dnešní době existuje již asi nejrozšířenější médium masové komunikace - internet. Internet v sobě zahrnuje služby veškerých výše jmenovaných médií (televizní a rozhlasové vysílání online, čtení internetových novin atd.) a dokonce nabízí uživatelům jakkoliv ovlivňovat obsah internetového média a tím ovlivňovat i jeho fungování. Internet nám nabízí, oproti výše jmenovaným prostředkům, daleko širší nabídku možností, jak

pasivně, ale i aktivně s tímto prostředkem pracovat. Možnost pracovat s tímto médiem aktivně je jeho obrovskou výhodou, dalšími výhodami je možnost dostat se během krátké chvíle k obrovskému množství informací, zpětně se vracet k některým obsahům internetu, které jsme zmeškali, kontaktovat nepřeborné množství lidí během krátkého časového úseku, nakupovat zboží s pohodlí domova, být nablízku našim přátelům i nejbližším klidně i z druhého konce světa, hrát s ostatními lidmi online hry ve společném virtuálním prostředí a spoustu dalších možností. Jak je vidět, internet má sice mnoho kladů, ale bohužel má i velké množství záporů. Na internetu může téměř kdokoli publikovat jakoukoli informaci bez ověření, tudíž se k uživatelům dostávají informace nepodložené, které se vůbec nemusí zakládat na pravdě (Wikipedie, blogy, soukromé internetové stránky atd.). Na internetu, na rozdíl od televize a rozhlasu, neexistuje spolehlivá cenzura, která by redukovala internetový obsah (přes den) na obsah neškodný dětem a mládeži, děti se tak snadno nekontrolovatelně dostanou k filmům, videím nebo k obrázkům s násilnickou či sexuální povahou. Na internetu je poměrně snadné zneužít důvěry druhých (každý může být na internetu anonymní a vydávat se za někoho jiného, či si vymýšlet falešné informace o sobě). Internet se pro některé lidi stává hlavním zdrojem nejen zábavy, ale také finančních příjmů, nedovedeme si tedy představit, že by ze dne na den přestal internet fungovat. Bohužel je na internetu také vyšší šance, že se daný uživatel stane obětí internetové kriminality, nebo dokonce samotným pachatelem kriminální činnosti v prostředí internetu, aniž by ve skutečném životě byl schopen podobný čin spáchat, což se týká především nelegálního stahování a sdílení dat s ostatními uživateli, různé formy kyberšikany a stalkingu atd. Lidé, kteří tyto činy páchají, si většinou ani neuvědomí, co páchají, a že ve skutečném světě se tomu říká krádež, obtěžování nebo dokonce vydírání. Pokud to tedy shrneme, internet nám nabízí virtuální svět s téměř neomezenými možnostmi komunikace, prohlížení obsahu (informace, obrázky, videa, hudba atd.), nakupování, sebe prezentace na sociálních sítích, ale bohužel si za tyto možnosti účtuje daň v podobě rizika, jehož příklady jsme uvedli výše. (Jiráček, Pavličková, 2013), (Kraus, 2008)

4.1.2 Funkce masmédií

Nastínili jsme si tedy jednotlivé prostředky masové komunikace a nyní se zaměříme na to, co nám vlastně masmédiá přináší, jakou mají funkci. Blahoslav Kraus rozeznává celkem čtyři funkce: informativní, formativní, komunikativní, rekreativní.

Funkce informativní: média nás informují o tom, co se děje ve světě, informují nás o nových produktech (reklama), ale také pro nás připravují různé vzdělávací programy

v podobě odborných periodik, naučných pořadů a dokumentů v rádiu a v televizi. (Kraus, 2008)

Funkce formativní: média na nás působí několik hodin denně a tím spolupůsobí na naši osobnost. Například vytvářejí reklamu na určitou značku a typ oblečení a udávají aktuální trend, podle kterého se poté řada lidí obléká. Média též formují veřejné mínění, stačí, aby několikrát do měsíce vysílali zprávy o kriminalitě romské menšiny a lidé si potom skutečně začnou myslet, že Romové jsou jen zločinci. (Kraus, 2008)

Funkce komunikativní: až na internet masmédia umožňují většinou jednosměrnou komunikaci od nějaké organizace, směrem k příjemcům. Výjimku tvoří například pořady založené na diváckém hlasování (Superstar, Trampoty kuchaře Svatopluka) a jakékoliv formy diváckých soutěží. Internet umožňuje komunikaci zpravidla obousměrnou. (Kraus, 2008)

Funkce rekreativní: umožňuje lidem odpočívat, bavit se u různých filmů a pořadů, zpříjemnit den hezkou muzikou a prostřednictvím internetu si popovídat s přáteli. Musíme si však dávat pozor, jaké pořady si pro svůj odpočinek volíme, zvláště tehdy, pokud posloucháme zpravodajství jen jako kulisu, protože pak nejsme schopni nad informacemi objektivně a kriticky přemýšlet, což se může projevit dezinformací, kterou si špatně interpretujeme či neověříme. (Kraus, 2008)

4.2 Vliv médií na veřejné mínění naší společnosti

Jak jsme již uváděli výše, média svou formativní funkcí působí na osobnost, člověka a to nejčastěji na jeho názory a postoje. Postoje jsou totiž do jisté míry ovlivňovány veřejným míněním, tedy obecnými názory, které nám jsou od malička vštěpovány.

4.2.1 Charakteristika veřejného mínění

Veřejné mínění je dle Jana Jiráka a Barbory Köpplové „soubor představ, postojů a hodnocení společnosti“ (Jirák, Köpplová, 2003, s. 91)

Martin Brestovanský se o veřejném mínění zmiňuje jako o „projevech vůle společnosti v dané záležitosti“ (Brestovanský, 2010, s. 65).

Podle Elisabeth Noelle Neumann rozumíme tomuto pojmu jako „hodnotové, především morálně zatížené názory a postoje, které je třeba veřejně zastávat, pokud se nechceme izolovat- jedná se o ustálené shody, jako například mravy nebo dogma“. (Noelle-Neumann, 1996, in Jirák, Köpplová, 2003, s. 92)

Tyto tři definice se tedy vesměs shodují s názorem, že se jedná o soubor určitých přesvědčení, které daná společnost považuje za pravdivá a platná. Takovou zajímavostí je, že tento pojem není nějak nový ani moderní, ba naopak, autory je pokládán za velmi starý. Sám Platón totiž označuje termín veřejné přesvědčení, pojmem „DOKSA“ a podstatu tohoto pojmu chápal, jako nižší úroveň rozumového poznání. V literatuře se uvádí, že zakladatelem daného termínu se stal Jean Jacques Rousseau ne však díky tomu, že jej vymyslel, ale věděl, kdy a jak ho může využít. Zajímavé z dějin tohoto termínu je i informace o Napoleonu Bonaparte, který žádal šlechtice A. M. La Valetteho, aby zjišťoval názory mezi lidmi, což dokazuje, že veřejné přesvědčení bylo středem zájmu významných lidí již v dávných dobách. (J. Kohout, 1999)

Jaroslav Kohout uvádí některé důležité znaky veřejného mínění.

- Veřejné mínění se řídí společenstvím zájmů, znalostí, tradic a hodnot dané společnosti.
- Daný podnět, o kterém má být veřejné mínění vytvořeno, musí být pro společnost významný (slavná osobnost, významná událost, zajímavý názor atd.).
- Ve světě má pak veřejné mínění funkci demokratizační: vyvíjejí určitý nátlak na vedení státu například konáním demonstrací, peticemi atd., funkci kontrolní: lidé se zajímají o chování a o dodržování norem jinými lidmi v souvislosti s veřejným míněním, a funkci morální: lidé si sami stanoví morální normy. (Kohout, 1999)

V dnešní době se termín „veřejné mínění“ využívá převážně v sociologii, jejíž hlavním záměrem je přijít na způsob jeho měření, jaké techniky jsou pro tento výzkum nejlepší a jak je správně provádět a v psychologii, která se zaměřuje na zkoumání možností jeho utváření a ovlivňování. Nás v této práci bude převážně zajímat problematika psychologická, tedy možnosti vytváření a ovlivňování veřejného mínění.

4.2.2 Vznik a ovlivňování veřejného mínění

Veřejné mínění není jev stálý a neměnný, má totiž silnou dynamiku a je snadno ovlivnitelný významnými podměty (projevy politiků, každodennímu působení významných osobností a špičkových vědců, herců a spisovatelů atd.). Důležitým hybatelem veřejného mínění jsou média, protože právě ty nám tyto významné podměty nabízí. V souvislosti s tím Nicky Hayesová uvádí tři důležité faktory, které vytvářejí a

ovlivňují v různé míře postoje společnosti. Prostřednictvím těchto faktorů se na nás média snaží působit a podsouvat nám informace.

Prvním faktorem, který spoluurčuje, zda daná informace přejde do veřejného mínění či nikoliv, je zdroj informací. Zdroj informací by měl mít následující charakteristiky: důvěryhodnost, odbornost, atraktivitu, přičemž tyto charakteristiky se na vytváření či přetváření veřejného mínění podílí komplexně. Pokud jdeme na přednášku, kde vystupuje přednášející jako osobnost známá, která vydala několik publikací, vystupuje v televizi a přednáší na prestižní vysoké škole, získáme určitou jistotu, že daný člověk se v dané problematice vyzná, a nenapadne nás o jeho názorech pochybovat. Média si jsou této skutečnosti moc dobře vědoma, protože velice často využívají ve zpravodajských pořadech reportáží, natočenými přímo s odborníky, nebo návštěvy odborníků přímo v televizním studiu, kde předkládají divákům určité názory. Také reklamy velmi často využijí osobnost uznávanou (lékaře) či atraktivní (známou osobnost), při propagaci nějakého výrobku. (Hayesová, 1998)

Druhým faktorem je obsah informací. Obsah informace působí důvěryhodně, pokud při jejím sdělování použijeme prvky jistoty „jsem si jist, že“ „je jasné, že“. Výrazem autentičnosti sdělení jsou též přesná fakta, nikoli jen přibližné informace. Dalším zesilujícím prvkem je prvek emocionální. Média tento emocionální prvek využívají, pokud chtějí diváky přesvědčit o některé informaci prostřednictvím divákových citů. Může se jednat o historický dokument z druhé světové války, kde se oběti Holocaustu snaží do poslední chvíle v bahně a v blátě bojovat o přežití. I reklama využívá emocionálního prvku, kdy jsou úmyslně použity scény s citlivými, milovanými objekty (děti, zvířátka, rodina) „Darujte svému miláčkovvi to nejlepší“. (Hayesová, 1998)

Třetím faktorem bývá charakteristika příjemce. Příjemce již má vytvořené některé postoje. Když chceme působit na veřejné mínění, musíme myslet na to, že pokud bude předkládaný názor v podobnosti s názory tohoto příjemce, příjemce se zaměří spíše na prvky podobnosti a jeho přesvědčení se ještě více upevní. Jestliže se však oba názory výrazně liší, příjemce se zaměří převážně na prvky odlišnosti a bude pro něj složitější daný názor přijmout. Faktorů, které pak rozhodnou o přijetí a nepřijetí tohoto odlišného názoru je několik. Podle Nicky Hayesové se jedná o inteligenci, která určuje, do jaké míry jsem schopen daný názor pochopit a uvažovat nad ním, o míru úzkosti, která, pokud je vysoká, nás ochromí a my nejsem schopni vyvinout takové soustředění, které by nám umožnilo

informaci pochopit, a o míru sebeúcty. Pokud je míra sebeúcty příliš nízká, jsme daleko více ochotni přijmout názor někoho jiného. (Hayesová, 1998)

Je však důležité upozornit, že výše jmenované faktory nepůsobí odděleně, ale jsou navzájem provázané, avšak každý z nich se v aktuální situaci projevuje v různé míře. Někdy tedy vidíme v televizi pro nás tak významnou osobnost (prezident republiky, náš oblíbený herec), že ať řekne, co řekne, my danou informaci považujeme za pravdivou. Takovou obecně uznávanou osobností může být například pan farář. Jestliže však daná osobnost pro nás významná není, ale bude nám předávat informaci v souladu s veřejným a tedy i naším míněním, tyto informace přijmeme jako pravdivé a to i za předpokladu, že si daná osoba k těmto informacím přidá neprokázaná fakta např. „Pokud budeme děti fyzicky trestat, vychováme z nich introverty, smolaře, najdou si partnery, kteří je též budou mlátit“ atd. Jestliže daná informace bude sdělena například známou osobností, ale bude proti našemu názoru, bude záležet buď na obsahu sdělení s argumenty, které budou podány tak, že nás přesvědčí samy o sobě, nebo pokud nás nepřesvědčí dostatečně, promítneme do rozhodování význam této osobnosti nejen pro nás, ale pro celou společnost a naše rysy „Pan farář je toho názoru, že děti by se měli fyzicky trestat, jelikož jen tak se dostanou do nebe.“ Výsledek se pak samozřejmě odrazí i na faktoru příjemce tedy na naší inteligenci (schopnosti danou informaci pochopit a popřemýšlet o ní), míře úzkosti (zrovna řešíme důležitý problém a nejsme schopni se vůbec na nic soustředit) a sebeúctě (nevěříme svým vlastním argumentům, bojíme se, že nás lidé budou považovat za hlupáky). (Hayesová, 1998)

Danou problematiku pak shrnuje Jaroslav Kohout do pěti zásad utváření obecných názorů a postojů společnosti.

- Zásada motivace: lidé rádi přijímají argumenty, které jsou v souladu s jejich hodnotovou orientací. (Příjemce)
- Zásada identifikace: lidé se velice rychle identifikují s názory, které jsou v souladu s jejich názory a postoji. (Příjemce)
- Zásada důvěry: názor hlášený důvěryhodnou osobou je přijímán daleko snáz než osobou neznámou. (Zdroj)
- Zásada akce: lidé rádi slyší, pokud se přímo koná nějaký čin ve prospěch jejich přesvědčení (úprava legislativy atd.)
- Zásada srozumitelnosti: lidé spíše uvěří názoru, který je podán jasně a srozumitelně s přesvědčivými argumenty. (Obsah informace)

Média se opírají o tyto výše jmenované faktory a využívají je k šíření určitých názorů, myšlenek a zájmů. Proces šíření myšlenek a informací za účelem ovlivnění veřejného mínění se označuje termínem „public relations“ tedy „propaganda“. Dnes existuje propaganda v podobě reklam, politických kampaní, kampaní na podporu projektů, popularizací určitých fenoménů ve společnosti a dalších veřejně přiznaných propagačních akcí. Martin Brestovanský však zdůrazňuje, že v médiích existuje propaganda skrytá, tedy veřejně nepřiznaná, která by nás měla ovlivnit, aniž bychom si toho byli vědomi. Této skryté propagandě se využívá řada metod, my zde uvedeme jen několik příkladů podle Martina Brestovanského, protože tato práce není primárně zaměřená na tento typ manipulace.

Určení pořadí informací a jejich selekce: média si vybírají informace, které hrají ve prospěch určité politické, ekonomické či jiné situaci a záměrně zatajují informace, které by mohli poškodit příznivý obraz určité osoby či organizace.

Záměrné opakování informace: některé informace jsou v několika pořadech opakovány, jelikož se tím zvýší pravděpodobnost, že vejdou do povědomí veřejnosti (Brestovanský, 2010).

Využívání zmanipulovaných výzkumů veřejného mínění: lidé jsou totiž náchylnější uvěřit spíše názoru většiny, pokud ho neovlivňuje vlastní či zprostředkovaná zkušenost (Brestovanský, 2010).

Skryté přesvědčení: jde o způsob prezentace nějaké myšlenky, která je vyobrazena jako zcela jasná a jednoznačná a jen hlupáci jí nerozumí (Holocaust). Jakákoli námitka je v tomto ohledu nežádoucí, je projevem neslušnosti a nekulturnosti, a pokud bude vyřčena, bude potrestána (lidem je ukázáno, co znamená popírání Holocaustu) (Brestovanský, 2010).

Vytváření zdánlivých autorit, pro zvýšený prodej produktu, či pro jiné účely (Zdeněk Pohlreich, který doporučuje ve svých pořadech koupit některých specifických surovin, v reklamách dokonce doporučuje konkrétní obchod) (Brestovanský, 2010).

V této části jsme se převážně zaměřovali na informační a formativní funkci masmédií. Jak již bylo řečeno, média mají i funkce další. V několika posledních odstavcích totiž chceme upozornit na jev, který se bezprostředně týká předmětu našeho zkoumání a

tím je zobrazování některých jevů a objektů v mediálním obsahu, které negativně ovlivňují společnost. V tomto případě mluvíme spíše o zábavné a rekreační funkci médií, protože se týká převážně filmů, videí na internetu, ale i počítačových her. Jedná se o takové zobrazování filmového obsahu, ve kterém bývá ukryt ovlivňující faktor propagandy, ať už úmyslně či náhodně. Jan Jiráček uvádí příklad zobrazování násilí a násilných postav ve filmovém obsahu. Tvrdí, že existují filmy, ve kterých je násilí vykresleno v pozitivních okolnostech, což zejména děti ale i ostatní diváky může přesvědčit o tom, že násilí je v pořádku. Jan Jiráček uvádí následujících pět příkladů: násilník je ve filmech prezentovaný jako přitažlivý a úspěšný muž, násilí je prezentované jako ospravedlnitelné, není nějak potrestáno, pro oběť má minimální důsledky (hrdina vstane a pere se dál, žádná zranění), je prezentováno realisticky (Jiráček, Köpplová, 2003). V dnešní době skutečně existují takovéto filmy, například film „Saw“ (násilí v tomto filmu většinou zvítězí a pachatel zůstává nedopaden), nebo film „Plivu na tvůj hrob“, kde násilí je opláceno násilím. Ukázkovým mediálním zdrojem, s vyobrazeným násilím, jsou ale i různé počítačové hry, ke kterým se děti dostanou mnohdy častěji než k hororům. Pro příklad lze uvést hru „Mafia“, nebo „Mafia 2“, ve které je hlavním hrdinou agresivní a surový mafián, který je však úspěšný, bohatý a trestu za násilné skutky vždy uprchne.

I takto zobrazované násilí a jiné jevy v médiích s rekreační a zábavnou funkcí, mohou působit na lidi v negativním smyslu a zvyšovat tak prezentovaný jev v reálném světě (násilí). Film a další média také představují společnosti určitý pohled na některé skupiny obyvatel (romská menšina, postižení lidé, bezdomovci atd.) tím, že jim ve filmech přidělí negativní vlastnosti, nízké společenské postavení a škaredé tělesné znaky. Lidé si jsou vědomi toho, že filmy nejsou realistické, ale dost často je nenapadne pochybovat o vyobrazení těchto rolí. Proto pak vidíme v reálném životě bezdomovce jako opilce, lidi tmavé pleti jako zločince a postižené lidi jako lidi hloupé. Je si ale třeba uvědomit, že i režisér, který daný film vymyslel, promítl do jednotlivých rolí své postoje a ukazuje nám je tak, jak je vidí on. Nikde tedy není psáno, že tak, jak nám filmy ukazují gang motorkářů, že motorkáři v reálném světě budou též agresivní, nebezpeční a budou jezdit opilí. V naší práci se budeme zaměřovat na výzkum mediálního obrazu osob s poruchami řečové komunikace, tedy na to, jaké charakteristiky přikreslují těmto osobám média ve svých filmech. Budou hloupější? Ošklivější? Budou vyobrazeni, jako nevýznamní členové společnosti? To se dozvíme na závěr tohoto výzkumu.

5 Poruchy řečové komunikace se zaměřením na koktavost, rotacismus a sigmatismus.

V následující kapitole, která předchází již samotné analýze mediálního obrazu osob s poruchami řeči, se pokusíme vysvětlit a definovat právě ty řečové poruchy, kterými trpí postavy filmů, na které jsme se zaměřili.

5.1 Balbuties (Koktavost)

Balbuties (koktavost) je řazena mezi poruchy na bázi motorických řečových modalit a patří do poruch plynulosti řeči. Nejznámější definici této poruchy nabízí Lechta, který tvrdí, že balbuties je „syndrom komplexního narušení koordinace orgánů participujících na mluvení, který se nejnápadněji projevuje charakteristickým nedobrovolným (tonickým, klonickým) přerušováním plynulosti procesu mluvení.“ (Lechta, 1990, in Klenková, 2006, s. 154)

Podle Karla Neubauera se jedná o „Poruchu plynulosti mluvního projevu s tonickým či klonickým projevem.“ (Neubauer, 2010, s. 29).

Podle Milana Lašťovky se jedná o „generalizovanou poruchu koordinace činnosti svalových skupin, které se podílejí na motorické realizaci řeči. (Lašťovka, 1999, s. 10).

Najít přesnou definici koktavosti je těžké z hlediska mnoha vytvořených teorií o etiologii a terapeutických směrech této poruchy. V podstatě se jedná o poruchu řečové komunikace, při které má daný jedinec problém se plynule vyjadřovat. Jeho řečový projev je doprovázen tonickými křečmi či klonickými záškuby svalů fonačního ústrojí (vnitřní svaly hrtanu- rozvěrače, svěrače a napínače hlasivek), v jejichž důsledku se jedinec snaží vysokým fonačním tlakem otevřít hlasivkovou štěrbinu a vydat ze sebe hlásku (tonická forma), nebo prožívá určité nepotlačitelné nutkání opakovat hlásky, slabiky či slova s dané věty, vlivem svalových záškubů (klonická forma). (Škodová, 2003), (Neubauer, 2010)

5.1.1 Etiologie koktavosti

Jak to již někdy bývá, neexistuje konkrétní příčina, která by se vztahovala na všechny osoby, trpící touto poruchou. Již v minulosti bylo vytvořeno mnoho teorií, již dnes překonaných a vyvrácených (porucha vztahu matka- dítě, infekční nemoci, nepoměr řeči a myšlení, nápodoba, přecvičované leváctví atd.). Dnes se již ví, že tyto poruchy nezapříčiňují koktavost, tedy alespoň ne primárně. Je možné, že porucha vztahu dítěte s matkou může být jedním z mnoha vlivů na vznik této řečové poruchy, ale určitě nikoli hlavní faktor. (Peutelschmiedová, 2003).

I dnes existuje několik teorií příčin této poruchy. Jiřina Klenková uvádí následující příčiny této poruchy: dědičnost, negativní vlivy sociálního prostředí (dlouhodobý stres ve škole či doma), Psychotraumata (nadměrné leknutí), Organové příčiny (Seemanova teorie dynamické odchylky podkorových center). Eva Škodová dále příčiny koktavosti doplňuje o dynamickou teorii (vlivem postižení CNS a vrozených dispozic dochází ke křeči hlasivek a poruše koordinace mluvidel), Seemanovu teorii dynamické odchylky podkorových center, při níž dochází k poruše řízení zpětnovazebního systému. (Seeman, in Škodová, Jedlička a kol. 2003). Podle něj, je v oblasti bazálních ganglií založena funkční dispozice, která způsobí, že za náročných stresových situací, přestanou struktury v bazálních gangliích fungovat správně a jejich hlavní funkce (řízení koordinace artikulačních pohybů a podíl řízení svalového tonu) tak není plněna zcela správně. Výsledkem pak bývají hůře koordinované pohyby při realizaci řeči. (Škodová, jedlička a kol., 2003), (Klenková, 2006)

5.1.2 Symptomatologie

Koktavost se může vyskytovat jako symptomatická porucha (součástí jiné řečové poruchy- řečová dyspraxie atd.), ale nejčastěji se jedná o složitý a samostatný syndrom. Symptomy této poruchy se projevují ve všech jazykových oblastech. V sémantické oblasti (rozsah aktivní a pasivní slovní zásoby) se koktavost projeví výskytem parafrází (záměny slovních pojmů či jeho částí), aby se jedinec vyhnul obtížným slovním obrátům. V syntaktické jazykové oblasti (stavba vět a souvětí) se koktavost projeví ve snaze tvořit co nejkratší věty, v oblasti fonologické (artikulace hlásek) se projeví jako obtíž v artikulaci některých hlásek a v oblasti pragmatické (užívání komunikace v běžné komunikační situaci) se tato porucha projevuje v potížích s navázáním a udržením kontaktu, narušením koverbálního chování (různé grimasy a nadměrná gestikulace), potíže v realizaci komunikačního záměru a v pokročilém důsledku až strachem a vyhybání se verbální komunikaci. (Klenková, 2006) Eva Škodová rozděluje symptomy koktavosti na vnější a vnitřní.

Vnějšími symptomy se balbuties projevuje v respiraci, fonaci, artikulaci, dysprozodii, embolofrazii a parafrázi. Respirační obtíže se projevují přerývaným, nepravidelným a povrchním dýcháním s výskytem respiračních spasmů (inspirační tvoření hlasu), dotyční nedokáže s dechem hospodařit, vydechují rychle a ve snaze se opět rychle nadechnout tvoří hlas inspiračně (při nádechu). Fonační obtíže se projevují v tvrdém hlasovém začátku, v jehož důsledku dochází ke spasmům na hlasivkových vazech, a z tohoto důvodu tak dotyčnému hrozí poškození hlasivek. Artikulační obtíže se neprojevují ve vadné výslovnosti některých hlásek, ale v samotném průběhu artikulace, který je

narušen křečemi a záškuby hlasivkových vazů. Podle projevů balbuties rozeznáváme tři její formy: Klonickou, tonickou a klonicko-tonickou formu. Pokud dotyčný opakuje hlásky, slabiky či celá slova (repetice), jedná se o formu klonickou. Pokud jedinec zvyšuje fonační tlak při uzavřené hlasivkové štěrbině (perforační spasmus) a snaží se vyslovit dané slovo, slabiku či hlásku (prolongace), jedná se o formu tonickou. Podle Evy Škodové je nejčastější formou koktavosti forma tonicko-klonická. Při ní se projevují symptomy tonické formy (nadměrný tlak při pokusu o fonaci při uzavřené hlasivkové štěrbině a následné opakování hlásek, slabik, slov či slovních zvrátů), tak klonické. Kromě výše jmenovaných projevů se v menší či větší míře objevují potíže v tempu, melodii a přízvuku dané řeči (porucha v prozódii řeči- dysprozodie). Jedinec si též může vypomáhat vkládáním neurčitých slovních výrazů do svého sdělení (hmmm, ano atd.) tedy takzvaných slovních vmetků (embolofrazií). Jedinec také může ve snaze vyhnout se problematickým hláskám, vymýšlet různá synonyma, opisy slovních výrazů či neologismy, což se samozřejmě negativně odrazí v obsahu jedincova projevu a může znesnadnit druhému jeho porozumění. (Škodová, Jedlička, 2003) (Klenková, 2006)

Co se týče vnitřních symptomů koktavosti, souvisí především s duševní stránkou jedince a projevuje se od lehké nervozity při řečovém projevu až po těžkou logofobii, tedy patologickým strachem z řečového projevu před druhými lidmi. Vlastní strach a nervozita se pak přímo odráží v hloubce příznaků koktavosti, tedy čím větší strach jedinec má, tím hůře se mu daří plynulost řečového projevu zvládnout (viz film Králova řeč). (Škodová, Jedlička a kol., 2003)

5.1.3 Terapie koktavosti

Stejně tak jak je těžké nalézt odpovídající příčinu koktavosti, je úplně stejné náročné nalézt odpovídající terapeutickou metodu, která by zaručeně fungovala. Proto již dříve (Škodová uvádí poslední dvě století) se různí odborníci z řad lékařů snažili vytvářet a ověřovat terapeutické metody, které by těmto osobám pomohly. V dnešní době již existuje ohromné množství terapeutických přístupů, o kterých by se dala napsat samostatná práce, proto zde vybereme jen několik aktuálně používaných příkladů.

V současné době se využívá průnik několika terapeutických technik. Terapie koktavosti by vždy měla obsahovat část psychoterapeutickou, která má za cíl pomoci klientovi s ohledem na okolnosti, zbavit se strachu z řečového projevu před dalšími lidmi (logofobie) a vyrovnat se svým problémem tak, aby si i přes tuto poruchu vážil sám sebe.

Tuto terapii provádí buď klinický psycholog nebo samotný logoped, pokud k tomu má příslušné kompetence. Psychoterapie může též pomoci zjistit případnou psychogenní příčinu koktavosti. Terapie lékařská (nejčastěji medikamentózní) je prováděna v případě zjištění somatických obtíží při koktavosti (nadměrný spasmus svalů fonačního ústrojí atd.). Dále by se v terapeutickém procesu koktavosti měla objevit samotná práce na řečovém projevu, kterou provádí logoped od rozvíjení a napravování dílčích a problematických funkcí až po plynulý řečový projev (Škodová, Jedlička, 2003). Terapie obvykle obsahuje následující cvičení:

- Dechová a fonační cvičení: prodloužení výdechu a fonační doby, koordinace dechu a fonace, navození měkkých hlasových počátků.
- Uvolňovací artikulační cvičení: navození měkkého vyslovování souhlásek a souhláskových skupin bez vysokého fonačního tlaku.
- Cvičení plynulosti mluvy: plynulá mluva vlivem uvolněného klouzavého přechodu z jedné samohlásky na druhou s využitím navozeného tlumení souhlásek.
- Cvičení čtením: vhodné jen pro ty, kterým čtení nečiní značné obtíže. Při čtení se upevňují již navozené mluvné stereotypy (měkký hlasový počátek a měkká vázaná řeč)
- Asociační cvičení: (slovní fotbal) napomáhají rozšiřovat slovní zásobu, využívat řečový projev i pod tlakem v náročných situacích (ted' musí říci nějaké slovo), též slouží k upevnění dříve navozených mluvních stereotypů.
- Řečnická cvičení: samostatný řečový projev (vyprávění o tom, jak strávil prázdniny, co dostal k vánocům, popis dějového obrázku atd.). Tato cvičení vedou k získání určité jistoty v mluvním projevu (zvládl to na terapii, zvládne to i v reálné situaci) a odstranění strachu z vlastního řečového projevu.

(Škodová, Jedlička, 2003)

Tato cvičení se uplatňují provázaně v různém poměru na základě konkrétních potřeb klienta. Velice často užívaná metoda v terapii koktavosti spolu s uvedenými cvičeními, je Fonograforytmická metoda podle Lechty. Abychom následující terapii pochopili, musíme znát autorův pohled na koktavost. Lechta tvrdil, že koktavost je soubor symptomů, které se navzájem prolínají. Těmi symptomy jsou: nadměrná námaha (napětí, tlačení a zápolení se slovy či hláskami), dysfluence (repetice- opakování, prolongace-

tlačení) a psychická tenze (ustupující zrakový kontakt, nervozita, vyhyčivé chování). Terapie je zaměřená na potlačení výše jmenovaných symptomů například za pomoci psychoterapie, muzikoterapie (psychická tenze), pantomimická cvičení (nadměrná námaha) a samotné fonograforitmiky (dysfluence).

Fonograforitmická metoda vychází z předpokladu, že daný jedinec má za sebou hluboký a nepříjemně prožitý zážitek časového tlaku a zážitek ztráty kontroly nad vlastním řečovým projevem, což způsobilo zmaření komunikačního záměru (informace, kterou jsme chtěli sdělit). Vlivem tohoto zážitku se jedinec zaměří primárně na obsahovou stránku svého komunikačního záměru tak, že nezvládá kontrolovat motoriku a jazykové koncipování tohoto záměru (tak rychle to chce sdělit, že se zadržává). Lechta pak během terapie vychází právě z této skutečnosti a během ní se snaží zpomalit řečový projev jedince pomocí paralingvistických (graforytmika) a lingvistických (vhodné koncipování výpovědi) procesů a současně se sníží pocit časové omezenosti či tlaku. Lechta se při terapii drží následujících sedmi bodů.

- Fonologická analýza slov na slabiky: vyťukávání či vytleskávání jednotlivých slabik ve slově
- Přičlenění grafických ekvivalentů slabik: ke všem slabikám přiřadíme grafický symbol (nejčastěji oblouček), zde dítě získává určitý zážitek plynulosti a zároveň ho práce s obloučky zpomalí v řečovém projevu (na každou slabiku namaluje oblouček).
- Přičlenění grafických ekvivalentů slov: ke všem slovům přiřadíme grafický symbol (nejčastěji úsečky), princip je stejný jako v předchozím bodě.
- Pragmatizace: využití kreslení obloučku či úseček na papír při řečovém projevu (dítě mluví a zároveň kreslí obloučky, mluva nesmí předběhnout kreslení). Později může dítě kreslit grafické ekvivalenty například rukou do vzduchu.
- Imaginace: jedinec si grafické ekvivalenty pouze představuje (kreslí je ve své mysli) při svém řečovém projevu
- Fixace: fluentní projev se fixuje v konkrétních komunikačních situacích (v obchodě, na pohovoru), přičemž se fixace účastní více účastníků atd.
- Transfer ve hře s různými rolemi: jedinec procvičuje hraní rolí mimo logopedickou ordinaci, zkusí si nasimulovat konkrétní komunikační situaci se svými blízkými či ve škole. (Škodová, Jedlička a kol., 2003)

U terapie koktavosti se na rozdíl od jiných poruch soustředujeme převážně na symptomy. Ideálního stavu naprosto plynulého projevu tedy jedinec dosahuje za předem nevyměřitelný čas, někteří jedinci bohužel s koktavostí bojují celý život. I když se ale naprosto fluentního řečového projevu skutečně dosáhne, objevuje se občas recidiva, tedy některé symptomy se mohou vrátit a musí se na nich opět nadále pracovat. Proto, než se terapeut a klient do procesu nápravy pustí, musí být vybaveni nepřebornou dávkou trpělivosti. (Klenková, 2006)

5.2 Dyslalie

Dyslalie patří též do skupiny poruch na bázi motorických řečových modalit a je definovaná jako „Porucha realizace jednotlivých hlásek, vytváření jejich percepčně motorických vzorů.“ (Neubauer, 2010, s. 28).

Sice starší, ale podle mého názoru nejpřesnější definici dyslalie podává Beáta Krahulcová: „Dyslalie je přetrvávající odchylka výslovnosti jedné nebo více hlásek, kterou můžeme označit za vadný mluvní stereotyp z hlediska zvuku hlásky, mechanismu či místa a způsobu jejího tvoření nebo obojího.“ (Krahulcová, 2003, s. 7). Tato autorka totiž v definici upozorňuje na hlavní odlišující znak dyslalie od fyziologicky nepřesné výslovnosti, označované jako patlavost. Patlavost se od dyslalie liší právě svou nekonstantností artikulace dané hlásky z důvodu absence vytvořeného percepčně motorického vzoru (mluvního stereotypu). Ten se vytváří v průběhu života principem neustálého zpřesňování artikulace jednotlivých hlásek až do úplné dokonalosti, zpravidla do pátého roku dítěte. V tomto období se pak z preventivního hlediska doporučuje, aby bylo dítě při nepřesné artikulaci ve výslovnosti opraveno tím, že dané slovíčko po dítěti zopakujeme se správnou výslovností, ale v žádném případě ho kvůli artikulaci netrestáme, jeho nepřesná výslovnost je přirozeným fyziologickým procesem. Samotná dyslalie se pak projevuje chybnou artikulací některých hlásek s konstantními projevy, protože dítě si již osvojilo odchýlný percepčně motorický vzor hlásky, tedy její chybný mluvní stereotyp. V takovém případě je nezbytně nutné vyhledat pomoc klinického logopeda (Krahulcová, 2003).

5.2.1 Etiologie dyslalie

Příčin vzniku dyslalie je mnoho. Anna Solomonová uvádí následující příčiny:

- Dědičnost: mnoho autorů má na tento faktor různé názory, Lechta však upozorňuje na takzvanou nespecifickou dědičnost fonemické diferenciaci,

kteřá se projevuje určitou artikulační neobratností, dyspraxií, řečovou slabostí a způsobuje tak odchýlnou výslovnost.

- Vlivy prostředí: naše okolí nám předává špatné řečové vzory nebo vytvářejí nepřiměřené řečové vzory (šišlání na dítě), nedostatečná stimulace ke komunikaci dítěte, dvojjazyčnost ve výchově dítěte (bilingvizmus), chyby ve výchovném přístupu k dítěti (fyzické tresty, neurotizace dítěte nebo naopak výchova bez zájmu, citu a lásky k dítěti).
- Poruchy zrakového a sluchového vnímání: sluch je pro rozvoj řeči přímo zásadní, proto stačí jen drobné poškození sluchu a dítě již není schopno artikulaci některých hlásek a modulační faktory řeči (melodie, tempo, rytmus) správně vnímat.
- Poškození nervové soustavy: dostředivé a odstředivé nervové dráhy souvisí s přímou motorickou činností jak končetin a jiných částí těla, tak i mluvidel.
- Anatomické odchýlky mluvidel: neschopnost tvořit retní uzávěr, přirostlá jazyková uzdička mezi horním rtem a dásní, funkčnost patro-hltanového uzávěru atd.

(Krahulcová, 2003), (Solomonová, in Škodová, Jedlička a kol., 2003)

5.2.2 Symptomatologie

Symptomatologie dyslalie se odvíjí od odchýlného percepčně motorického vzoru konkrétní hlásky. Z tohoto důvodu se dyslalie dělí na jednotlivé typy z hlediska odchýlně artikulovaných hlásek. Název každého typu dyslalie se skládá z odchýlně artikulované hlásky v řecké abecedě a přípony „ismus“ (S- sigma= sigmatismus apod.) Protože v naší práci se z kategorií dyslalií věnujeme velárnímu rotacismu a interdentalnímu sigmatismu, zaměříme se tedy na tyto dva typy.

5.2.3 Interdentální sigmatismus

Sigmatismus představuje odchýlný percepčně motorický vzor ostrých „C“, „S“, „Z“ a tupých, „Č“, „Š“, „Ž“ sykavek. Každá z těchto hlásek má svůj intaktní (správný) percepčně motorický vzor tvoření hlásky

Hlásky „S“ a „Z“ se artikulují velice podobně, liší se svou znělostí. V obou případech jsou zuby v přesném postavení svými hranami proti sobě a rty jsou nastavené do symetrického úsměvu tak, aby byly zuby odhalené. Špička jazyka se nachází v oblasti dolních řezáků a boky jazyka jsou zvednuté směrem k patru, čímž se ve středním řezu jazyka vytvoří žlábek. Žlábkem pak prochází výdechový proud, který svým třením o zadní

stěnu dolních zubů, dolního rtu a hranu horních i dolních zubů, vytváří charakteristický ostrý šum sykavky. Při artikulaci hlásky „S“ pak nejsou zapojeny hlasivky, zvuk vzniká jen charakteristickým šumem výdechového proudu. U hlásky „Z“ již zapojujeme hlasivky a tvoříme ji s menší artikulační silou. (Neubauer, 2010), (Krahulcová, 2003)

Hlásky „Č“ a „Š“ se též artikulují velice podobně. V obou případech jsou zuby opět hranami proti sobě, rty jsou ale vyšpulené, jako když chceme artikulovat hlásku „O“. Špička jazyka se tentokrát zvedá k hornímu dásňovému výběžku, se kterým tvoří úžinu (drobnou mezírku mezi špičkou a dásňovým výběžkem). Boky jazyka se stejně jako v minulém případě zvedají nahoru k patru. Výdechový proud tak prochází žlábkem ve středním řezu jazyka, prochází úžinou mezi špičkou a horním dásňovým výběžkem a následně se stáčí směrem dolů. Vlivem našpulených rtů a menšího množství vzduchu, který narazí na hrany zubů, se vytváří charakteristický šum tupých sykavek. Rozdíl mezi těmito hláskami je opět ve znělosti, tedy v zapojení hlasivek při artikulaci. (Neubauer, 2010), (Krahulcová, 2003)

Hlásky „C“ a „Š“ se artikulují velice podobně jako sykavky „S“ a „Š“. Hlásku „C“ artikulujeme tak, že zuby máme v přesném postavení svými hranami proti sobě a rty jsou nastavené do symetrického úsměvu tak, aby byli zuby odhalené. Hrot jazyka se opírá o zadní stěnu dolních řezáků a spodní dásně, je ale vyklenutý směrem k hornímu dásňovému výběžku a dotýká se ho. Výdechový proud pak rozrazí spojení mezi horním dásňovým výběžkem a hrotem jazyka, čímž vytvoří charakteristický šum této hlásky, který je jen mžikový a při jeho protažení opět přechází v šum hlásky „S“. Hlásku „C“ artikulujeme tak, že zuby máme opět hranami proti sobě, rty jsou ale vyšpulené, jako když chceme artikulovat hlásku „O“. Hrot jazyka se tentokrát zvedá k hornímu dásňovému výběžku, ke kterému se přitiskne. Výdechový proud vzduchu toto spojení mezi hrotem jazyka a dásňovým výběžkem rozrazí a tím vytvoří na krátkou dobu charakteristický šum této hlásky. Při protažení artikulace opět šum přechází na hlásku „Š“ (Neubauer, 2010), (Krahulcová, 2003).

Zafixované odchylky v popsáných artikulačních vzorech sykavek se tedy nazývají sigmatismy. Podle polohy artikulačního okrsku (místa artikulace) dané odchylky se sigmatismus dělí na další typy: sigmatismus mezizubní (interdentální), přízubní (addentální), retozubní (labiodentální) atd. (Krahulcová, 2003)

Sigmatismus interdentální (mezizubní) tedy vzniká tak, že hrot jazyka je umístěn mezi zuby, čímž je charakteristický zvuk hlásky zkreslen na měkký šum. Metod korekce

(nápravy) je mnoho, záleží na vynalézavosti daného logopeda, který s dítětem pracuje. Odchylku lze odstranit například za pomoci práškového cukříku, který logoped umístí dítěti do oblasti podle dané sykavky (při korekci hlásky „S“ do oblasti dolních řezáků). Dítě musí špičkou cukřík najít a tím lze získat správné postavení jazyka. Pro zabránění vsouvání jazyka mezi zuby pak lze využít například brčko nebo placatý bonbónek, který dítě skousne. Tím se zabrání oddalování zubů od sebe a zasouvání jazýčku mezi zuby. Při korekci této hlásky lze využít v nejnútnejším případě i logopedické kroužkové sondy, kterou se jazýček zasune za dolní řezáky, dítě sevře zoubky a pomocí kroužkové sondy, která je stále v ústech se mírně zatlačí na střed jazyka pro vytvoření žlábků. Metod korekce existuje mnoho, zde jsme uvedli jen několik příkladů. (Krahulcová, 2003), (Neubauer, 2011)

5.2.4 Velární rotacismus

Rotacismus představuje odchýlný percepčně motorický vzor hlásek označovaných jako vibranty „R“ a „Ř“. Každá z těchto hlásek má svůj intaktní (správný) percepčně motorický vzor tvoření hlásky.

Při artikulaci hlásky „R“ jsou rty v mírném vycenění a zuby od sebe mírně oddáleny (na šířku ukazováčku). Samotná hláska se pak vytváří periodickým zužováním a rozšiřováním úžiny hrotu jazyka v oblasti horních dásní vlivem výdechového proudu, který ho rozkmitá (vibrační hrotu jazyka). Boční části se pak zvedají k patrové klenbě. Důležitým předpokladem pro to, aby se dítě naučilo správně artikulovat hlásku „R“, je bezchybná artikulace hlásky „L“, kterou děti tuto hlásku z přirozených vývojových důvodů nahrazují. Princip tvoření hlásky „Ř“ je obdobný, s drobnými změnami. Čelistní úhel je o něco menší, kmity jazyka o něco rychlejší a drobnější než u hlásky „R“ a samotný hrot jazyka je napjatější. Předpokladem bezchybné artikulace hlásky „Ř“ je schopnost bezchybně artikulovat hlásky „Š“ a „S“, kterými děti tuto hlásku opět z přirozených vývojových důvodů nahrazují. (Krahulcová, 2003), (Neubauer, 2010), (Neubauer, 2011)

Zafixované odchylky v popsáných artikulačních vzorech sykavek se tedy nazývají rotacismy. Podle artikulačního okrsku, kde se kmit tvoří, rozeznáváme několik typů: rotacismus obouretný (bilabiální), mezizubní (interdentální) tvářový (laterální), tvrdopatrový (palatální), měkopatrový (velární), čípkový (uvulární), nosní (nazální) atd. (Krahulcová, 2003)

Rotacismus velární (měkopatrový) vzniká kmitem okrajové části měkkého patra. Laicky se tato odchylka označuje jako „ráčkování“. Tato odchylka může nastat například

identifikací se špatnými artikulačními vzory (ráčkující havrani, dlouhé prodloužené „R“, které dítě slyší od lidí ve svém okolí. Jakmile si již dítě tento odchylný percepčně motorický vzor osvojí, je nezbytně nutné navštívit klinického logopeda. (Krahulcová, 2003)

Nejčastější užívanou metodou korekce u velárního rotacismu je substituce. Při substituci se hláska „R“ úmyslně zaměňuje za náhradní hlásku, která se artikuluje v podobném artikulačním okrsku, jako původní hláska. V tomto případě se jako substituční hláska využívá „D“. Dítě na terapii opakuje po logopedovi slovíčka, která mají zaměněnou hlásku „R“ za hlásku „D“. Hláska musí být znělá a to i na konci slov. Pokud je „R“ na začátku slova (ryba) vloží se před substituční hlásku ještě krátké neznělé „E“ (edyba). Logoped postupem času zkouší dítěti navodit vibraci hrotu jazyka pomocí přístroje, kterému se říká rotavibrátor. Jde o to, že dítě ucítí kmit svého vlastního jazyka, což ho stimuluje k provedení vlastního kmitu bez pomoci rotavibrátoru. Kromě této metody existují i jiné (substituce pomocí hlásky „Ř“), nejčastěji se však u velárního rotacismu využívá tato metoda, ale vždy záleží na konkrétním dítěti či dospělém klientovi, která technika je pro něj nejlepší. (Krahulcová, 2003), (Neubauer, 2010)

6 Analýza mediálního obrazu osob s poruchami řečové komunikace

6.1 Cíl analýzy

Cílem této studie bylo analyzovat, jakým způsobem prezentují média osoby s poruchou řeči a to především v televizních filmech, pořadech a hraných scénkách vysílanými v televizi či na internetu. Postavy z jednotlivých filmů byly analyzovány subjektivně, ale podle stejných, předem daných kritérií. Analýzou jsme se snažili naplnit tyto cíle:

- 1) Najít dva až tři filmy či scénky s postavou, která bude mít shodnou diagnózu řečové poruchy a zjistit, zdali se jejich prezentace alespoň v některém sledovaném kritériu shoduje, nebo jsou osoby se stejnou poruchou řeči prezentovány zcela odlišně.
- 2) U každého ze zkoumaných filmů subjektivně zhodnotit efekt prvního dojmu, který tato osoba na divákovy zanechá.
- 3) Pokud bude film ukazovat nějakou formu nápravy řečové poruchy, pokusit se tuto formu nápravy zhodnotit z hlediska reality.

6.2 Metodika

6.2.1 Popis analyzovaného mediálního souboru

Ve své práci jsme se zaměřili na sedm hraných filmů a dvě scénky. Nejčastější poruchou řeči vyobrazovanou ve filmech bývá balbuties (kocktavost), interdentalní sigmatismus (šlapání si na jazyk) a velární rotacizmus (ráčkování), proto jsme se snažili s ohledem na dostupnost, zahrnout do mediálního souboru právě tyto poruchy.

➤ *Filmy*

- Bota jménem Melichar
- Dařbuján a Pandrhola
- Pane, vy jste vdova
- O princezně, která ráčkovala
- Králova řeč
- Láska rohatá
- Bylo nás pět

➤ *Scénky*

- Lud'a v pubertě (Oldřich Kaiser, Jiří Lábus)
- Idiot (Zdeněk Izer)

6.2.2 Popis metody

Postavy, kterým je ve filmu přidělena porucha řečové komunikace, byly analyzovány podle následujících kritérií:

- a) Role postavy s poruchou řeči v pořadu (hlavní role, vedlejší role)*
- b) Úloha dané postavy v ději filmu*
- c) Vlastnosti, které této osobě byly přiděleny (tělesné znaky a povahové rysy)*
- d) Společenské postavení a vztah okolní společnosti k tomuto člověku*
- e) Efekt prvního dojmu zanechaný na divákovi (spíše negativní, spíše pozitivní)*
- f) Zhodnocení formy nápravy řeči ve filmech, ve kterých se tato náprava vyskytla*

Výsledky každého kritéria z jednotlivých filmů jsme navzájem porovnávali, abychom v rámci prvního cíle zjistili, zda-li mají postavy se shodnou poruchou řeči podobný mediální obraz, či jsou lidé se stejnou diagnózou vykresleni v médiích v různých barvách.

6.3 Analýza jednotlivých filmů

6.3.1 Filmy

Film: Bota jménem Melichar

Žánr: Komedie

Původ: Česká republika

Rok vzniku: 1983

Kontext (prostředí, doba, děj): Z filmu není přímo patrný rok, ve kterém se děj odehrává, ale zcela určitě se jedná o období vlády Komunistické strany Československa a protože film vznikl v roce 1983, dá se soudit, že se děj odehrává právě v osmdesátých letech. Celý film se odehrává převážně ve školním prostředí a zachycuje život běžných žáků základní školy, rodičů a učitelů. Každá postava má ve filmu svůj vlastní příběh, ale pro účely subjektivní analýzy je pro nás nejdůležitější vztah dvou postav, Ludvíka a Janičky s první třídy. Ludvík je veselý a zdravě sebevědomý chlapec, který se hned první den školy seznámí s holčičkou Janičkou. Po celou dobu filmu se malý Ludvík snaží ve škole získat špatné známky, aby propadl za svým kamarádem, který dostal odklad, zpátky do školky. Jako každé dítě občas něco vylije nebo se zatoulá, čímž dobře nahrává Janičce, která ve filmu zastává naopak roli poslušné, ctižádné žákyně, vždy vše umí, pořád se hlásí a moc ráda na Ludvíka žaluje. Oba dva se sice po dobu celého filmu neustále

pošťuchují, ale když se takhle jednou Ludvík zase zatoulá v areálu školy, potká paní s taškou, která ve škole krade dětem oblečení. Ludvík ji pronásleduje, snaží se jí zastavit a Janička, která Ludvíka vždycky kárala, žalovala na něj a hrozila mu, že propadne, dostala o Ludvíka strach a vydala se mu na pomoc, čímž se jejich vztah plný pošťuchování změnil na dětskou lásku.

Analýza osoby s poruchou řečové komunikace: roly osoby s poruchou řeči zastává ve filmu malá Janička z první třídy, která trpí velárním rotacizmem, tedy ráčkováním. Během scén, ve kterých Janička vystupuje, je vždy v aktivním kontaktu s Ludvíkem, se kterým se neustále pošťuchují. Sice se vyskytuje jen v několika scénách, ale přesto soudím, že má celkem důležitou úlohu a to hlavně v závěru filmu, kdy přispěchala na pomoc Ludvíkovi, který se snažil zadržet paní s taškou, jež ve škole kradla oblečení. Právě díky této scéně se mezi Ludvíkem a Janičkou vytvořila první láska. Janička má ve filmu povahu ctižádostivé dívky s nepřebornou touhou ukázat se v tom nejlepším světle před učiteli. Hodně se hlásí, vždy je připravená, při hodinách je aktivní, a když paní učitelka hovoří, dává svou pozornost najevo tím, že na ní přímo visí pohledem. Na druhou stranu působí na okolí celkem zákeřným dojmem, protože ráda žaluje, a to hlavně na Ludvíka, se kterým sedí v lavici. Oba se totiž neustále pošťuchují, Ludvík využívá možnost pošťuchovat Janičku přímo verbálně, zatímco Janička ráda využívá možnost žalování. Proto postava Janičky může na diváka působit negativně, divák jí vnímá jako protivnou nafoukanou, ale ctižádostivou a puntičkářsky poctivou holčičku. Pokud bychom se měli zaměřit na její tělesné znaky, nepůsobí z tohoto hlediska na diváka nějak negativně, snad možná jen její baculatější podoba může negativní pohled zesílit, ale dle mého názoru nehrají její tělesné znaky nějak zvlášť výraznou roli. Bohužel ve filmu není přesně zachyceno její společenské postavení, ani zda díky ráčkování nezažívá v širší společnosti nějakou formu ponižování a výsměchu. Ve filmu ani bohužel není vyobrazen vztah Janičky s ostatními dětmi, jelikož děti jsou vždy umístěny v pozadí. Divák by si tak sice mohl myslet, že Janička nemá žádné kamarády (na rozdíl od Ludvíka, který se kamarádí například s Dochlebou z deváté třídy), ale přesto na tento problém film neupozorňuje. Pokud bychom to tedy měli shrnout, tak obraz osoby s poruchou řečové komunikace je negativní pouze v jedné sledované oblasti, a tou je povaha dané postavy. Bohužel tyto povahové vlastnosti ovlivnili můj celkový pohled na postavu, která na mě díky tomu nezapůsobila přívětivě, proto je efekt prvního dojmu z této postavy spíše negativní.

Film: O princezně, která ráčkovala

Žánr: Pohádka

Původ: Česká republika

Rok vzniku: 1986

Kontext (prostředí, doba, děj, postavy): Film se odehrává v prostředí královského zámku, jež je obýván královnou, královským rádcem, princeznou Karolínou, chůvou a jejím synem Kryštofem, který je na zámku údržbářem. Každá z těchto postav má v pohádce vykreslený svůj charakter a v ději filmu zastupují zhruba stejnou důležitost. Děj se pak převážně točí kolem princezny, která se bude vdávat a hledá vhodného ženicha. Údržbář Kryštof princeznu potají miluje, ale protože není urozeného původu, nemůže se legálně o její ruku ucházet. Připraví tedy malou lest, na jejímž konci se ukáže, že princezna vlastně Kryštofa také potají milovala a oba se nakonec vezmou.

Analýza osoby s poruchou řečové komunikace: V tomto filmu vystupují skoro všechny postavy s řečovou poruchou s názvem „velární rotacismus“ tedy ráčkování. Jediné neráčkující postavy jsou chůva a údržbář Kryštof. Důležité ale je, že všichni, co ráčkují, tuto poruchu jen předstírají, protože věří, že ráčkování je vlastností vysoce urozených lidí. Co se týče povahových vlastností, tak každá postava je má mírně odlišné, převážně však negativní. Princezna byla namyšlená a vztekala se. Pan rádce zase chamtivý a falešný, snažil se na královnu působit, jako ten nejvěrnější služebník, ale ve skutečnosti měl postranní úmysly, jak se zmocnit celého království. Královna trpěla hypochondrií, takže neustále hledala v knize „Domácí lékař“, jaké další nemoci by mohla mít. Jediná chůva a Kryštof byli vyobrazeni jako postavy pozitivní, pracovité a starostlivé. Kryštof se staral o celý zámek, i když už tři měsíce nedostával zaplacení. Chůva zase vystupovala jako postava moudrá a starostlivá, která se starala o královnu a zároveň pomáhala Kryštofovi v nesnázích. Kryštof a chůva byli zároveň jediné dvě postavy, které neráčkovali. Co se týče tělesných znaků ráčkujících osob, tak ty odpovídají znakům urozenosti (šaty, pracně udělaný účes atd.). Je těžké zhodnotit, jaký vztah mělo okolí k ráčkujícím osobám, jelikož kromě chůvy a Kryštofa ve filmu žádné jiné okolí nevystupovalo. Postoj Kryštofa a chůvy je tedy k urozeným ráčkujícím postavám spíše negativní, ale podle mého názoru tuto negaci nezapříčinilo ráčkování, ale spíše povaha urozených ráčkujících lidí. Navíc se v pohádce všeobecně vědělo, že dané ráčkování nařídila princezna, díky tomu, že si přečetla v kronice o své vysoce urozené babičce, která též ráčkovala, což negativní postoj k nim a k tomuto nápadu ještě zhoršovalo. Pokud bychom měli zhodnotit společenské

postavení těchto postav, tak z filmu jasně vyplynulo, že se jedná o vysoce urozené postavy, které si na svém urozeném „R“ zakládají, tito lidé tedy byli na své „R“ hrdí.

Tento film nám tedy vyobrazuje osobu se špatnou artikulací hlásky „R“ ze dvou stran. Z té pozitivní stránky ukazuje na osobu vznešenou urozenou a důležitou, která bude bohatá a bude moci rozkazovat, z negativní stránky je důležitý negativní charakter každé ráčkující postavy, čímž by mohlo dojít k tomu, že by divák mohl začít vnímat ráčkování jako znak namyšlenosti, vzteklosti a nafoukanosti. Pokud bychom měli shrnout celkový obraz ráčkujících postav ve filmu, opět ho můžeme shledat negativním jen v jedné sledované oblasti, kterou je bezesporu povaha. Za zmínku stojí také fakt, že na konci pohádky, kdy rádce udělá chybu, je odhalen a potrestán, Kryštof dá princezně konečně najevo své city a ona tyto city opětuje, a ve chvíli, kdy se království začne napravovat, zmizí i ráčkování, protože si jeho nositelé uvědomují jeho nesmyslnost. Spojení negativních vlastností s ráčkováním se díky tomuto konci může opět posílit.

Film: Bylo nás pět

Žánr: Komédie

Původ: Česká republika

Rok vzniku: 1994

Kontext (prostředí, doba, děj, postavy): Děj se odehrává v jednom městečku v období mezi světovými válkami a vypráví o životě pěti chlapců, kteří prožívají všelijaká dobrodružství. Pro naši analýzu je však důležitá postava chlapce, Otakárka, který pochází z bohaté rodiny. Tato rodina si dává na Otakárkovi záležen a velmi dobře se o něho starají. Maminka si dokonce s jedním z chlapců, který se jmenuje Petr Bajza, domluví, aby se o Otakárka venku staral a hlídal ho. Do této doby totiž Otakárek nemohl do žádného dětského kolektivu zapadnout.

Analýza Osoby s poruchou řečové komunikace: Roli s poruchou řeči zastává ve filmu chlapec Otakárek, který trpí velárním rotacismem (ráčkováním). Tento chlapec se v celém ději vyskytuje jen občas, zastává tedy pouze vedlejší roli. Pokud se zaměříme na úlohu chlapce v celém příběhu, z důvodu méně častého výskytu nemá ani nějak důležitou úlohu, snad jen určitého outsidera, do kterého se můžou ostatní chlapci strefovat různými poznámkami a dělat si z něho srandu. Co se týče vlastností, které byli chlapci přiděleny, vystupuje tato postava, jako nafoukaná a zákeřná (dělá výtržnosti při nákupu v obchodě,

podvádí při stolních hrách), ale později se ukáže spíše jako postava, která na co sáhne, to zkazí (málem se utopí v rybníce, dostane průjem, když závodí v konzumaci třešní, rozbije okno atd.) Díky své povaze a možná i tělesným znakům (baculatý, tlustý) je velice často odstrkovaný a v partě funguje, jako páté kolo u vozu (nikomu nechybí, je na víc). Jeho společenské postavení je však vysoké, z toho důvodu, že pochází z bohaté rodiny. Lze si například všimnout, že v jedné scéně byli všichni chlapci vyhozeni z cirkusu, přímopřed maminkou Otakárka a pán z cirkusu se hodně dlouho Otakárkovi i mamince omlouval a jeho chování k Otakárkovi bylo hned jiné, než k ostatním chlapcům z obyčejných rodin. Společenské postavení měl chlapec sice o něco vyšší, ale v dětském kolektivu mu to moc nepomohlo. Otakárek neměl žádného kamaráda, a když se s ostatními chlapci bavil, vypadalo to spíše, že se vnucuje. V kombinaci negativních vlastností (chamtivost, podvodník) a nízkou atraktivitou pro dětský kolektiv budí tato postava u diváka spíše negativní první dojem.

Film: Dařbuján a Pandrhola

Žánr: Pohádka

Původ: Česká republika

Rok vzniku: 1959

Kontext (prostředí, doba, děj, postavy): Pohádka se odehrává za starých časů na jedné chudé havířské vesnici. Ve filmu existuje mnoho postav, pro naši analýzu se zaměříme jen na některé z nich. V první řadě zmíníme hlavního hrdinu Dařbujána, který žije se svou rodinou a jedenácti dětmi celkem chudým životem do doby, než potká smrt'áčka (pohádkovou postavu), který Dařbujána, pomocí kouzel učiní na nějaký čas doktorem. Další důležitou postavou je bohatý sládek Pandrhola, který díky své hamižnosti a lakotě má mnoho nepřátel. Pandrholovi se jeho čas na zemi začíná krátit a za nějaký čas onemocní. Nejprve si nechá Pandrhola povolat ty nejschopnější doktory ze světa, ti mu

však jen určí diagnózu (moribundus). Když nepomohou povolání doktoři, začne Pandrhola naléhat na Dařbujána, ten si však začne klást neskromné podmínky.

Analýza osoby s poruchou řečové komunikace: V tomto filmu zastává roli postižené osoby jeden z lékařů, který přijel Pandrholu léčit. Tento lékař trpí řečovou poruchou zvanou „balbuties“ (kocktavost). Tato postava zastává pouze vedlejší roli, ve filmu se vyskytuje jen v několika málo scénách, divák tedy nemá takovou příležitost vytvořit si o této postavě patřičný obrázek. Postava ani nemá dle mého názoru ve filmu nějak zvlášť velkou úlohu, kromě toho, že se přijede společně s ostatními doktory na Pandrholu podívat. Nicméně co se týče vlastností, vystupuje tato osoba, jako vysoce učená a studovaná, chová se důstojným způsobem a tím u diváků vzbuzuje pozitivní dojem. Co se týče tělesných znaků, tato osoba nosí na první pohled dražší oblečení než havíři a má brýle, čímž na mě působí jako vědec, zkoumající například právě lidské choroby. I způsob chůze a pohybu nasvědčuje naprosto kultivovaný projev chování, které mají bezesporu lidé na vysoké úrovni. Bohužel ji nemůžeme na základě dvou scén, ve kterých vystupovala, důkladněji analyzovat, ale na mě, jako na diváka udělala tato postava i přes svou řečovou poruchu pozitivní dojem a vzhledem ke svému chování studovaného učenice i vysoký respekt.

Film: Láska rohatá

Žánr: Pohádka

Původ: Česká republika

Rok vzniku: 2009

Kontext (prostředí, doba, děj, postavy): Film se odehrává v typickém pohádkovém prostředí (les, královský palác, stará krčma) v době, kdy lidé platí zlatými dukáty a jezdí na koních. Z hlediska našeho kontextu je pro nás důležitý vztah dvou postav. Tou první je postava nemotorného čerta Záprtky, který sídlí v opuštěné krčmě a čeká, až mu vyprší lhůta 500 let služby na zemi, aby se mohl vrátit zpět do pekla. Jakmile vyprší jeho čas, musí pekelnému inspektorovi odevzdat pekelné úpisy od hříšníků, které během své služby na zemi získal. Bohužel se jednoho dne objeví dva chamtiví zloději, kteří prokouknou, že čert, obývající stavení, je moula a nic jim tedy nemůže udělat. Bohužel tito zloději čertovi zničí jeho jediný úpis pro pekelného inspektora a čert Záprtek dostane podmínku, během které musí do jednoho měsíce sehnat úpis nový. Tou druhou postavou je krásná služka Anička. Anička sloužila u jedné zlé a chamtivé paní, a protože byla falešně obviněná za krádež zlatých dukátů, musela své paní za trest přinést zlaté oči. Anička si jde pro radu ke

svému bývalému učiteli, který ji poradí, že zlaté oči se dají sehnat jedině v pekle. Než však odvázná Anička vstoupí do brány pekelné, zachrání jí před tímto krokem samotný čert Záprtek, čímž prokáže své dobré srdce. Protože oba mají nějaký problém (čert potřebuje úpis hříšníka a Anička zase zlaté oči), rozhodnou se, že si budou pomáhat. Anička zná hříšné lidi, u kterých sloužila a čert zase ví, jak přijít ke zlatým očím. Vlivem vzájemné spolupráce se začne jejich přátelství měnit na lásku, a protože láska je v pekelném řádu přísně zakázaná, změní se čert Záprtek za trest v obyčejného smrtelníka. Nikomu to však nevadí, protože Záprtek a Anička si opraví a znovu otevřou vysloužilou krčmu a už začínají plánovat svatbu.

Analýza osoby s poruchou řečové komunikace: Postavu s poruchou řečové komunikace v tomto filmu zastává čert Záprtek, který trpí interdentálním sigmatismem, tedy při artikulaci hlásky „S“ si šlape na jazyk. Čert je jednou z hlavních rolí ve filmu, kterému byla přidělena celkem důležitá úloha, pomoci hezké služce Aničce získat pro svou paní zlaté oči. Tím tato postava ukázala, že ačkoliv je čertem, má velice dobré srdce. Co se tedy týče vlastností dané postavy, ve filmu je čert prezentovaný jako dobrosrdečný, ochotný pomáhat, ale zároveň je vyobrazen, jako nemotorný, trochu hloupý moula, který si nechá vše líbit a neumí se bránit, pokud by mu někdo ubližoval. Toto vyobrazení dokazuje i jméno, které čert dostal (Záprtek). Tělesné znaky jsou voleny přesně podle toho, jak vypadá klasický čert. Je špinavý, chlupatý, má rohy a není tedy nějak zvlášť hezký. Společenské postavení čerta vnímáme též bohužel jako velmi nízké (na rozdíl od úlohy, kterou v ději filmu dostal), ve filmu se totiž před pekelným inspektorem představuje jako čert třetí (poslední) kategorie, neumí skoro žádná kouzla a lidé se ho nebojí, ba dokonce se mu smějí. Tím se dostáváme ke vztahu okolí k této postavě. Pekelný inspektor tohoto čerta vnímá jako nezbedu, který porušil snad všechny pekelné paragrafy, lidé se čertovi vysmívají, jediné dvě osoby, které mají k této postavě kladný vztah a vidí v něm spíše krásu jeho povahy než nešikovnost, je jeho čertovská babička Elvíra a služka Anička. Pokud bychom měli shrnout celkový obraz osoby s interdentálním sigmatismem (šlapání si na jazyk) v tomto filmu, tak této postavě byli přiděleny negativní znaky ve vlastnostech jako je nešikovnost, hloupost a možná zvýšená naivita, což se samozřejmě odrazí i v nízkém společenském postavení, které bylo čertovi rovněž přiděleno. I přesto můžeme kladně hodnotit důležitou úlohu šišlajícího čerta a jeho hlavní a důležitou roli. Efekt prvního dojmu ale bohužel vnímám jako negativní, je tu vyobrazeno spojení řečové poruchy a nešikovnosti. Film navíc tento dojem zvyšuje tím, že pokud je čertovi na konci přidělena lidská podoba a odebráno šišlání, ztratí se i jeho nešikovnost a hloupost.

Film: Pane, vy jste vdova

Žánr: Komédie, Sci-fi

Původ: Československo

Rok vzniku: 1970

Kontext (prostředí, doba, děj, postavy): Tento film se odehrává na neurčitém místě v Evropě, v neurčitou dobu. Opět je ve filmu mnoho postav, pro nás bude ale důležitá postava geniálního astrologa Stuarta. Stuart totiž předpoví místnímu králi, který chce zrušit veškerou armádu, že na něj bude spáchán atentát, dokonce určí i dobu a místo atentátu. Když se to dozví jednotliví příslušníci armády v čele s generálem Otisem, usnesou se, že bude nejlepší astrologa odstranit a dokončit atentát. Ve filmu se tedy děj odehrává dvěma cestami, příslušníci se snaží zbavit astrologa života, a zároveň vymyslet a zrealizovat nový plán atentátu na krále. Oba však nakonec přežijí.

Analýza osoby s poruchou řečové komunikace: Postavu s poruchou řečové komunikace zastává ve filmu astrolog Stuart, který trpí koktavostí, tedy „balbuties“. Tato postava zastává ve filmu jednu z nejdůležitějších rolí, protože právě ona zabrání prvotnímu plánu atentátu a postupně se snaží zabránit i dalším. Co se týče vlastností dané postavy, ve filmu je prezentovaná jako geniální, mazaná a odvážná. Přiznám se, že negativní znaky jsem na této postavě neshledal. I společenské postavení této osoby je celkem vysoké, díky své geniální schopnosti předpovídání, což dokazuje i fakt, že sám král si astrologa nechal zavolat pro předpověď budoucnosti. Co se týče vztahu společnosti k tomuto člověku, lidé si astrologa váží, hlavně díky jeho schopnosti věštit. Asi nejlepším přítelem této postavy byl kuchař, který mu i mnohokrát pomohl uniknout před smrtí. Negativní vztah k astrologovi měli příslušníci armády, ale nikoli kvůli koktání, ale opět kvůli jeho schopnostem. Pokud to tedy shrneme, efekt prvního dojmu je bezpochyby kladný, osoba má podle našeho názoru převážně kladné vlastnosti, dobré společenské postavení a nadpřirozenou schopnost, takže i přes řečovou vadu na nás udělala tato postava dobrý dojem.

Film: Králova řeč

Žánr: Drama

Původ: Velká Británie

Rok vzniku: 2010

Kontext (prostředí, doba, děj, postavy): Děj se odehrává ve Velké Británii v období druhé světové války v královské rodině, jejíž člen „Bertie“ je postižen poruchou řeči, která mu brání konat veřejné projevy. Kvůli smrti svého otce a několika dalším okolnostem je Bertie korunován na krále a je tedy jasné, že se musí se svou poruchou řeči vypořádat. Jeho žena mu tedy domluví schůzku s veleúspěšným doktorem Lionelem, expertem pro poruchy řeči. Od té doby začíná nelítostný souboj Krále se svou řečí.

Analýza osoby s poruchou řečové komunikace: Roli postavy s poruchou řeči představuje Bertie, budoucí král, který od svých pěti let trpí koktavostí. Bertie ve filmu zastává hlavní roli, jejíž úloha je bojovat se svou řečovou poruchou, aby mohl bez problémů přednášet projevy a vládnout. Bertie je velice vznětlivý, ale zároveň citlivý člověk. Film se snaží upozornit na jeho vnitřní nevyrovnanost s problémy ve své královské rodině a další psychické důvody (strach, přeucené leváctví, nenaplněné zájmy), díky kterým nejspíše začal koktat. Povahové rysy má spíše kladné, ačkoliv se chtěl během filmu několikrát vzdát, přesto díky svému doktorovi Lionelovi našel odvahu znovu a znovu bojovat, čímž budí dojem obrovsky snaživého člověka. Co se týče společenského postavení, díky tomu, že je z královského rodu, sklízí během filmu poměrně dost úcty. Vztah okolí k němu je však různý, král má perfektní podporu svých blízkých (manželky, dětí, doktora Lionela), ale řeší spory se svým bratrem, který se mu kvůli jeho vadě občas vysměje. Nakonec se ale právě bratrovým přičiněním Bertie stane Králem.

6.3.2 Scénky

Scénka: Debil

Žánr: Komédie

Původ: Česká republika

Kontext: Scénka je interpretací jedné známe anekdoty. „Jeden hloupý mladík jde po lese a narazí na houbu. Povídá „Jé houbu, já do ní kopnu“ a houbu mu odpoví: „Nekopej do mě, splním ti tři přání.“. Hloupý mladík se zamyslí a povídá: „Já si přeju být chytrý“ a stane se z něho chytrý člověk. „Jé já jsem chytrý, já snad radostí upadnu“ a skutečně upadne. „Jé to sem ale hlupák“ a skutečně se z něho stane opět hloupý mladík.

Analýza osoby s poruchou řečové komunikace: V této humorné scéně Zdeněk Izer představuje postavu hlupáka s interdentálním sigmatismem (šlape si na jazyk). I když se jedná o scénku humornou a vtipnou, dle mého názoru daný vtip nespočívá v předstírání řečové poruchy, hlavní vtipný faktor shledávám v situaci, kdy se hloupý člověk nešťastnou náhodou přes tři přání promění zpět v hloupého člověka. Proto je podle mého názoru trochu zbytečné, aby byla řečová porucha hloupé postavě připisována. Protože se ale jedná o scénku, ve které hrají pouze dva herci, nelze tedy přesně určit společenské postavení této osoby ani vztah okolní společnosti k tomuto člověku.

Scénka: Luďa

Žánr: Komédie

Původ: Česká republika

Kontext: K psychologovi přijde partnerská dvojice řešit své problémy. Ve scéně se však nedozvíme, jaké problémy to skutečně jsou, jelikož se psychologovi začne líbit partnerka daného chlapce a celá situace se tedy ve vtipných momentech stočí na přebírání partnerky psychologem.

Analýza osoby s poruchami řečové komunikace: Osobu s poruchou řeči zde zastává postava psychologa, který trpí velárním rotacismem. Psycholog na mě budí dojem určité nadřazenosti právě svými hláškami namířenými proti klientovi (ty máš problémů až dost, na rozdíl od své partnerky), když se pokouší klientovi partnerku přebrat, použije dokonce obrat „musíš si vybírat partnerky, které ti jsou rovné“ a sám sebe pak považuje za toho pravého, na správné úrovni. Ačkoli se jedná o scénku vtipnou a daný psycholog tedy při jejím hraní využívá mnoho žertů, lze si danou poruchu řeči odmyslet, aniž bychom hodnotu vtipu snížili.

6.4 Souhrnná analýza sledovaných kritérií výzkumného souboru

6.4.1 Role postavy s poruchou řeči ve filmu

Ve třech shlédnutých filmech zastávala osoba s poruchou řečové komunikace jednu z hlavních rolí. Ve třech dalších filmech (Bota jménem Melichar- malá Janička) a (Dařbuján a Pandrhola- studovaný doktor a Bylo nás pět- Otakárek) je tato osoba v roli vedlejší, vyskytující se jen v několika málo scénách. Je však otázka, zdali můžeme postavu v hlavní roli označit za pozitivní způsob prezentace osob s poruchami řeči, či nikoliv. Pokud média zasadí tuto postavu do jedné z hlavních rolí, divák se s ní setkává napříč celým filmem, tvoří si úsudek a ten v něm zanechá daleko silnější stopu. Pak velmi záleží

na tom, zda bude daná postava díky svým vlastnostem a dalším faktorům působit pozitivně a divák si tedy z filmu odnese byť nepatrný, ale zato účinný poznatek o spojení poruchy komunikace s dalšími pozitivními vlastnostmi. Pokud jsou osobě v hlavní roli připsány negativní vlastnosti a tělesné znaky, celá postava se díky tomu stává negativní a film tak upozorňuje diváka na propojení negativních vlastností s danou poruchou. Konkrétní příklad demonstrujeme na těchto dvou filmech: „Dařbuján a Pandrhola“, kde postava s koktavostí vyobrazovala vzdělaného, odborného, slušně oblečeného a vysoce postaveného lékaře. Bohužel se však tento lékař vyskytoval ve filmu jen v několika málo scénkách, diváci si ho tedy nemusí pamatovat. Ve filmu „Láska rohatá“ se postava čerta s interdentálním sigmatismem ocitla v hlavní roli, divák se s ním tedy setkává napříč celým filmem. Čert je však bohužel vyobrazován jako nešika, popleta, jeho tělesné znaky odpovídají klasické postavě čerta (špinavý) a protože se v jedné scéně hlásí pekelnému inspektorovi jako čert třetí (nejhorší) kategorie, jeho společenské postavení není též vysoké. Takto si tedy divák odnáší informaci o hloupém čertu s legrační mluvou a ošklivým vzhledem. Jeden film sice diváka neovlivní, ale pokud se bude vykreslování negativního obrazu postavy s poruchou řeči ve filmech opakovat, divák na naprosto nevědomé úrovni může začít lidi s touto poruchou vnímat přesně podle tohoto vykresleného obrazu tak, jak nám ho média prezentují. Jedním z pozitivních filmů s postavou koktavého, vysoce postaveného astrologa je film „Pane, vy jste vdova“, kde se právě tento astrolog nachází v hlavní roli, ve filmu má díky svým schopnostem vysoké postavení, pozitivní vztah s ostatními lidmi (až na příslušníky armády, kteří ho chtěli zabít, protože předpověděl jejich plán atentátu na krále) a zanechává na divákovi dobrý dojem. Díky tomu, že se divák s touto postavou opět setkává během celého filmu, může si utvořit pozitivní obraz ze spojení řečové poruchy a pozitivních vlastností dané postavy. Podobně by se dalo nahlížet též na film „Králova řeč“, kde v hlavní roli krále vystupovala postava s koktavostí, ale i přesto se díky poruše řeči snažili králi ostatní pomáhat, aby svou koktavost překonal a mohl číst projevy. Role postavy s poruchou řeči má tedy na mediální obraz vliv právě proto, že rozhoduje o tom, jak často divák danou postavu uvidí a bude mít tedy šanci si o ní vytvořit svůj obrázek, který může přenést do reálného života.

6.4.2 Úloha postavy s poruchou řeči v ději filmu

Úloha postavy v ději filmu nás zajímá právě proto, abychom věděli, jakou důležitost připisují média postavě s poruchou řečové komunikace. Zastává tato postava důležitou úlohu v ději filmu? A pokud je úloha důležitá, má pozitivní (někoho chránit) nebo negativní charakter? V našem shlednutém souboru jsme objevili ve většině případů podle nás důležitou roli této osoby.

Úloha postavy s velárním rotacismem ve filmu: Ve filmu „Bota jménem Melichar“ se ráčkující Janička vydá na pomoc Ludvíkovi, se kterým se do této doby jen hádali. Ačkoli se ve filmu objevuje Janička jen několikrát a ve vedlejší roli, přesto se na konci filmu přimotá do scény, která vyřeší poměrně dost veliký problém celého děje tohoto filmu, do scény, kdy se Ludvík snaží dopadnout paní s taškou, která ve škole krade oblečení. Na konci filmu se oba do sebe zamilují. Janička tedy působí jako nepříjemná postava, protože žaluje a neustále Ludvíka sekýruje, ale přesto zastává úlohu pozitivní, protože na konci má Ludvíkovi přijít na pomoc a na závěr si s Ludvíkem projeví lásku. V pohádce „O princezně, která ráčkovala“ vystupují skoro všechny postavy s velárním rotacismem, až na chůvu a údržbáře. Právě tyto dvě neráčkující postavy mají ale ve filmu daleko důležitější úlohu, spravit to, co členové zdejšího vznešeného rodu natropili a dát království opět do pořádku (chamtivý rádce, který okrádá království), královna, která trpí hypochondrií a všichni na žádost princezny ráčkují, protože je to podle ní znak vznešenosti a urozenosti. Ačkoliv mají tyto osoby vysoké společenské postavení, jejich úloha není ve filmu nějak významná, snad možná napravit své povahové rysy vysoké namyšlenosti, lakotě, chamtivosti a přijít na nesmyslnost předstírání této poruchy kvůli své vznešenosti a urozenosti. V seriálu „Bylo nás pět“ vystupuje chlapec Otakárek, který trpí právě velárním rotacismem. Tento chlapec je v celé partě kluků jako páté kolo u vozu, je odstrkovaný a méně atraktivní pro dětský kolektiv. Protože se navíc vyskytuje v seriálu jen občas, nemá zde nějak zvlášť velikou úlohu. Ve dvou ze tří filmů tedy ráčkující postava nemá zvlášť důležitou úlohu, ve filmu „Bota jménem Melichar ano.

Úlohy postavy s koktavostí ve filmu: Ve filmu „Pane, vy jste vdova“ vystupuje postava koktavého astrologa, který nejen, že je všeobecně uznáván pro své schopnosti, ale celý film se snaží zabránit spáchání atentátu na krále a sám též bojuje o život s aktéry atentátu. V pohádce „Láska rohatá“ účinkoval čert Záprtek, který trpěl interdentálním sigmatismem a šlapal si tedy při řeči na jazyk. Ačkoli ve filmu zastával roli poplety, nešiky, ošklivého a hloupého čerta, měl i přes to ve filmu velice důležitou a zároveň pozitivní roli, pomáhat jedné krásné slečně, získat pro paní zlaté oči a zároveň získat pekelný úpis od hříšníka. Ve filmu „Dařbuján a Pandrhola“ vystupuje postava vysoce postaveného a studovaného doktora, který se společně s ostatními lékaři přijede podívat na Pandrholu, aby jej vyléčil. Ve filmu se tento doktor mihne jen mžikem a dle mého názoru nemá nějak zvlášť velikou úlohu, protože Pandrholu neléčí. Ve filmu „Králova řeč“ se postava s koktavostí ocitla, nejen v hlavní roli, ale její hlavní úlohou ve filmu, je

reprezentovat svou zemi, při veřejných projevech a oslavách. Proto je nesmírně žádoucí, aby král se svou řečí pracoval, o což se pokouší se svým přítelem Lionelem.

Úloha postavy s interdentálním sigmatismem ve filmu: Ve filmu „Láska rohatá“ účinkoval ošklivý, nemotorný a hloupý čert, třetí (nejhorší kategorie), který měl sice špatné postavení, ale poměrně důležitou a pozitivní úlohu, chránit a pomáhat služce Aničce, přičemž se mezi nimi pomalu tvoří pouto a oba se během filmu do sebe zamilují. Čert je sice ošklivý a má nízké společenské postavení, jeho úloha v ději filmu je však zásadní a přesto pozitivní.

6.4.3 Vlastnosti, které této osobě byly přiděleny (tělesné znaky a povahové rysy)

Toto kritérium je podle nás nejcitlivější ze všech, protože právě od vlastností se odráží společenské postavení, vztahu okolí k tomuto člověku a efektu prvního dojmu, zanechaný na divákovi a to nejen ve filmu, ale i v reálném životě. Pokud budou osobě s poruchami řeči přikresleny negativní vlastnosti a to v několika filmech, mohou se tyto vlastnosti stát předmětem posměchu či zneuctění těchto lidí v reálném životě.

Osoba s velárním rotacismem ve filmu: Ve filmu „Bota jménem Melichar“ vystupuje stále žalující Janička. Janička má sice vedlejší roli, ale ve většině scénách žaluje na Ludvíka a to i kvůli malichernostem (Ludvík šel k plotu za kamarádem, přešlapává si bačkory atd.). I přes její pozitivní úlohu v ději filmu (závěr filmu) převládají vlastnosti jako je nafoukanost (nechce se kamarádit), zlomyslnost a zákeřnost (neustálé žalování). Její tělesné znaky nejsou příliš negativní, snad jediná její tělesná nedokonalost je baculatá postava. Díky převaze těchto negativních povahových vlastností může divák nabít negativního prvního dojmu z této postavy, což může mít vliv v posuzování těchto osob ve skutečném životě. Postavy z pohádky „O princezně, která ráčkovala“ mají též negativní povahové vlastnosti (chamtivost, namyšlenost, nafoukanost, hypochondrie, neúcta k ostatním lidem atd.), zato jejich tělesné znaky odpovídají znakům urozenosti (drahé šaty, pracný nádherný účes). Postava Otakárka ze seriálu „Bylo nás pět“ je prezentovaná zpočátku, jako nafoukaná a zákeřná (dělá výtržnosti při nákupu v obchodě, podvádí při finanční hře), ale později se ukáže spíše jako postava, která na co sáhne, to zkazí (málem se utopí v rybníce, dostane průjem, když závodí v konzumaci třešní, rozbije okno atd.) Díky své povaze a možná i tělesným znakům (baculatý, tlustý) je velice často odstrkovaný a v partě funguje, jako páté kolo u vozu (nikomu nechybí, je na víc). V kombinaci negativních vlastností (chamtivost, podvodník) a nízkou atraktivitou pro dětský kolektiv budí tato postava u diváka spíše negativní první dojem.

Vlastnosti, přidělené osobám s koktavostí: Ve filmu „Pane, vy jste vdova“ účinkuje koktavý astrolog, jež je prezentován, jako mazaný, odvážný a geniální člověk, pro své věštecké schopnosti velice vážený. Své mazanosti ve filmu ale nikdy nezneužil proti poctivým lidem, ale proti lidem, kteří se ho snažili zabít. Co se týče tělesných znaků dané postavy, nepovšiml jsem si žádné tělesné ošklivosti nebo nedokonalosti, oblečen byl také, jako běžný člověk. Postava doktora ve filmu „Dařbuján a Pandrhola“ je prezentovaná, jako vzdělaná, vysoce postavená ve společnosti a bohatá. Naznačují to tělesné znaky, pan doktor je totiž oblečen, oproti ostatním obyvatelům, v luxusním drahém oblečení a na nose má brýle, čímž na diváky působí jako vědec. I chůze a chování nasvědčuje tomu, že je tato postava velice kultivovaná, na vysoké úrovni. Ve filmu „Králova řeč“ daná postava zastává roli citlivého, bojácného, často vznětlivého muže, který se snaží celý život vyrovnat se s problémy ve své královské rodině v dobách dětství. Svému příteli Lionelovi (doktorem, který králi pomáhá s jeho řečí) se dokonce přiznává, že se odjakživa bál svého vlastního otce. Od malička byl veden v činnostech, které ho nezajímaly (sbírání známek) a činnost pro něj zábavná mu byla odpírána (lepení letadel). Dokonce je i přeučení levák a právě tyto problémy mohou být zárodkem příčiny jeho koktání.

Vlastnosti přidělené osobám s interdentálním sigmatismem ve filmu: Postava čerta v pohádce „Láska rohatá“ byla vyobrazena jako hodná, mírumilovná, obětavá postava (na rozdíl od klasického čerta) se srdcem na pravém místě. Bohužel ho též vykreslili jako postavu hloupoučkou, méně inteligentní a nešikovnou, které se ostatní lidé nejen nebojí, ale při pokusu zastrašit je, se ještě čertovi vysmějí. Tělesné znaky této postavy odpovídají postavě klasického čerta, je špinavý, chlupatý, s rohy na hlavě a moc hezký tedy není. Důkazem toho, jak si ho ostatní čerti vážili je i jméno Záprtek, které mu bylo přiděleno, což určitě nevylepší pohled diváka na tuto postavu.

Bohužel nebyl nalezen odpovídající film s postavou, která by trpěla stejnou poruchou, tedy interdentálním sigmatismem. Kritérium vlastností tedy porovnáme se scénkou, ve které účinkuje komik Zdeněk Izer. Ten hraje hloupého člověka, který od kouzelné houby dostane možnost třech splněných přání. I přesto, že se jedná o humornou scénku, hlavní vtipný faktor spatřujeme v situaci, kdy se hloupý jedinec přes tři přání změní v chlapce chytrého, na žádost druhého přání údivem upadne a díky třetímu přání a vlivem prořeknutí něčeho, co nechtěl říci, se z něho stane opět hloupý člověk. Hodnota vtipnosti se tedy podle nás nezmění při odmyšlení dané řečové poruchy. Postava ve filmu je tedy hloupá, až mentálně postižená a šlape si při svém řečovém projevu na jazyk,

přičemž tato scénka předává divákům určitou informaci o spojení mentálního postižení a řečové poruchy (šlapání si na jazyk).

6.4.4 Společenské postavení a vztah okolní společnosti k postavě s poruchou řeči ve filmu

Tato dvě kritéria jsou si velice podobná, ale přesto mezi nimi může být rozdíl. Osoba, která je společensky vysoce postavená, může být zároveň i nenáviděná (diktátor atd.) a naopak osoba společensky nejnižší postavená, může být milovaná svým okolím, které je na tom podobně. Nyní uvidíme, jaké společenské postavení a jakou oblíbenost připsali média postavám s řečovou poruchou.

Společenské postavení a vztah okolní společnosti k postavám s velárním rotacismem ve filmu: U postavy Janičky ve filmu „Bota jménem Melichar“ nemůžeme bohužel přesně určit její společenské postavení, ani vztah okolních lidí (spolužáků) k ní, jelikož se bohužel ve filmu ukazuje jen v několika scénách a komunikuje vždy jen s Ludvíkem a paní učitelkou. Spolužáci vždy vystupují ve filmu jako kulisa, tudíž nelze ani určit, zdali je ze třídy nejchytřejší či nejpoctivější v plnění domácích úkolů. Janička má tak ve filmu přátelský vztah pouze s paní učitelkou, protože se tak pěkně hlásí. S Ludvíkem se sice po většinu filmu jen pošťuchují, ale na konci filmu se usmíří a skamarádí. V pohádce „O princezně, která ráčkovala“ vystupují všechny ráčkující postavy, jako členové urozeného vysoce vznešeného rodu, mají tedy vysoké společenské postavení. Okolí, které neráčkuje, v tomto filmu tvoří pouze chůva a údržbář Kryštof. Tito dva jedinci z mého pohledu opovrhují ráčkujícími vysoce postavenými osobami, ale nikoli na základě řečové poruchy, ale na základě jejich povahových vlastností (chamtivý rádce, nafoukaná princezna atd.). V seriálu „Bylo nás pět“ účinkuje malý Otakárek. Tento chlapec je z velice bohaté rodiny, což dokazuje luxus, který si může tato rodina bez problému dovolit (drahé jídlo, veliký dům, pravidelná účast Otakárka na kulturních akcích, o které musejí ostatní kluci doma hodně dlouho bojovat). Co se ale týče vztahu okolní společnosti k této postavě, zájem o ní není příliš veliký. Otakárek v seriálu vystupuje, jako nemotorný, neúspěšný a věčně odstrkovaný chlapec, který je v partě kluků spíše páté kolo u vozu a navíc se v celém seriálu vyskytuje jen občas. Na posledních dvou filmech je vidět, že skutečně existuje rozdíl ve společenském postavení a vztahu okolní společnosti k těmto lidem. Zvláštní je, že média těmto osobám přidělila vysoké postavení, ale téměř žádný pozitivní vztah okolí k těmto lidem. Možná tím chtěla média potvrdit dogma, že kdo má peníze a je na výši, má zkaženou povahu a málo přátel. Zvláštní ale je, proč tuto pozici přidělili vždy postavě s velárním rotacismem.

Společenské postavení a vztah okolní společnosti k postavám s koktavostí ve filmu: Film „Králova řeč“ představuje postavu krále, který je ve většině případů ostatními lidmi uctíván. Má úžasnou rodinu, která ho ve všem podporuje. Má i přítele Lionela, který mu pomáhá s jeho řečovou poruchou. Tato postava je tedy nejen společensky vysoko, ale okolí má tuto postavu rádo. Ve filmu „Pane, vy jste vdova“ vystupuje slavný věštec, astrolog, který je tak dobrý ve svém oboru, že si sám král od něj nechá předpovědět budoucnost. Jeho schopnosti mu tím zajistili celkem vysoké společenské postavení. Okolní lidé si též astrologa váží, nechávají si od něj předpovídat budoucnost. Asi nejlepším přítelem astrologa je kuchař, který mu sám mnohokrát pomohl uniknout před smrtí. Negativní vztah měl astrolog pouze s příslušníky armády, nikoli kvůli řečové poruše, ale kvůli tomu, že předpověděl atentát na krále. Opět by se tedy dalo říci, že postava s koktavostí v tomto filmu měla jak vysoké společenské postavení, tak i dobrý vztah s okolím. Postava Doktora z filmu „Dařbuján a Pandrhola“ zastává vedlejší roli a vyskytuje se tedy ve filmu jen v několika málo scénách. Protože je to doktor studovaný a má na sobě celkem drahé oblečení, soudíme, že má vysoké společenské postavení. Nelze to však s určitostí říci právě díky minimálnímu výskytu této postavy ve filmu. Stejně tak nelze určit vztah okolní společnosti k tomuto člověku, protože kromě Dařbujána a nemocného Pandrholy s nikým daný doktor nepřišel do styku. Protože byl ale členem doktorského týmu, který se přijel na nemocného Pandrholu podívat, mohl mít přátele mezi nimi.

Společenské postavení a vztah okolní společnosti k postavám s interdentálním sigmatismem ve filmu: Postavu čerta, který si šlape na jazyk, jsme mohli vidět v pohádce „Láska rohatá“. Tento čert má velice nízké společenské postavení mezi čerty, což dokazuje jeho hodnost: čert třetí (nejhorší) kategorie. Neumí žádná kouzla a lidé se ho nebojí, ba dokonce se mu i smějí. Pokud jde tedy o vztah okolní společnosti k tomuto čertu, pekelný inspektor ho vnímá, jako nezbedu, který porušil snad všechny pekelné paragrafy, lidé se čertovi vysmívají, jediné dvě osoby, které mají k této postavě kladný vztah a vidí v něm spíše krásu jeho povahy než nešikovnost, je jeho čertovská babička Elvíra a služka Anička. Babička čertovi a služce pomáhá překonat jejich trable a Anička s Čertem se mají tak moc rádi, že na konci příběhu, kdy zmizí čertovi jeho čertovské rysy, vezmou.

6.4.5 Efekt prvního dojmu postavy s poruchou řeči

Jedno s hodnotících kritérií, které je pro mediální obraz těchto osob důležité, je první dojem, který u diváka postava vyvolá. Mnoho diváků totiž nepřemýšlí nad kontextem celého příběhu, jakou roli v něm postava sehrává, jak si vysvětlit některý z momentů ve filmu, ale podvědomě hodnotí postavu právě na základě prvního dojmu.

První dojem, vyvolávající postava s velárním rotacismem ve filmu: Postava Janičky ve filmu „Bota jménem Melichar“ má sice v ději filmu důležitou a pozitivní úlohu, ale bohužel jí byly přidělené negativní povahové vlastnosti, které si myslím, že na první dojem diváka působí daleko více. Jelikož se ke všemu jedná o vedlejší roli, divák nemá šanci tuto postavu vidět v pozitivním světle, a proto v nás tato postava vyvolává dojem negativní. V pohádce „O princezně, která ráčkovala“ je hned několik ráčkujících postav a každá z nich představuje nějakou negativní vlastnost (chamtivost, nafoukanost, zákeřnost), postavy nemají žádné negativní tělesné znaky a díky tomu, že jsou členy vznešeného rodu královského, nosí drahé šaty a jsou společensky vysoko. U tohoto filmu mají postavy sice negativní vlastnosti, ale ne každá budí negativní dojem. Například princezna svým hezkým vzhledem a schopností se nádherně usmát, tlumí své negativní povahové vlastnosti, z této postavy tedy necítíme žádný negativní dojem, kdežto pan rádce je chamtivý, mnoho pozitivních vlastností na něm neshledáváme, budí tedy v nás dojem negativní. Osoba s velárním rotacismem ve shlédnutých filmech v nás tedy vyvolává ve většině případů dojem negativní.

První dojem vyvolávající postava s kockavostí ve filmu: Postava s filmu „Králova řeč“ je ve vysoké pozici krále, který se celý film pere se svou poruchou řeči, aby mohl zvládat číst veřejné projevy. Král má sice nějaké negativní vlastnosti (vznětlivost), ale jinak je více méně pozitivní a okolní lidé ho uctívají. Díky svému odhodlání bojovat se svými problémy a díky svému slušnému chování (poděkuje za laskavost, mává poddaným) na nás budí pozitivní dojem a lítost díky své poruše. Ve filmu „Dařbuján a Pandrhol“ vystupuje postava doktora s kockavostí, který se společně se svým lékařským týmem přijede podívat na nemocného Pandrholu. Tato postava se ve filmu nevyskytuje příliš často, ale když už ji vidíme, je vidět, že se jedná o osobu studovanou, používající odborné doktorské výrazy a na sobě má o dost dražší oblečení, než mají postavy ostatní. Ačkoli nemůžeme posuzovat vztah okolí k těmto doktorům, jelikož se jedná o postavu vedlejší a vyskytuje se asi jen ve dvou scénách, přesto na nás budí dojem chytrého vzdělaného člověka na úrovni. Ve filmu „Pane, vy jste vdova“ vystupuje postava geniálního astrologa, který umí přesně předpovědět budoucnost každého z nás. Díky této schopnosti získal astrolog velice dobré společenské postavení i úctu. Co se týče povahových vlastností, neshledali jsme žádná negativa, naopak astrolog se snaží celý film zachraňovat krále před atentátem a nasadit proto vlastní život bez nároku na odměnu. Díky těmto okolnostem na nás tato působí pozitivním dojmem.

První dojem, vyvolávající postava s interdentálním sigmatismem ve filmu: Postava čerta ve filmu „Láska rohatá“ je vyobrazena jako ochotná, s dobrým srdcem a citem pro spravedlnost, ale zároveň jako postava hloupá, nemotorná, vše si nechá líbit (slouží cizím lidem jen proto, že jí rozkazují) s negativními tělesnými znaky, charakterizující klasického čerta (špinavý, chlupatý). Mezi ostatními čerty má tato postava nejnižší kategorii a fakt, jak si ho tam v pekle vážili, potvrzuje i směšné jméno čerta (Záprtek). Tyto okolnosti v nás samotných vzbudily spíše negativní dojem, i když postupem času se tento dojem začal měnit na lítost „proč tak hodná a dobrosrdečná postava má zároveň takové nedokonalosti, díky kterým ve světě naráží?“. Tento film se dá velice dobře porovnat se scénkou pod názvem „Idiot“, ve které vystupuje Zdeněk Izer v roli hloupého člověka předstírající stejnou řečovou poruchu. I tato postava je dominantně hloupá, až snad dokonce mentálně postižená a na diváky může budít dojem duševně nemocného člověka. I z tohoto hlediska na nás postava v televizní scéně budí negativní dojem.

6.4.6 Zhodnocení formy nápravy řeči ve filmech, ve kterých se tato náprava vyskytla:

Náprava řeči byla prezentována pouze ve dvou ze zkoumaných filmů. Ve filmu „Králova řeč“ byla terapie řeči prováděna doktorem Lionelem, který je zajímavý tím, že ve skutečnosti nemá žádný titul a vše se naučil v období první světové války, když pomáhal vojákům, kteří byli v šoku a měli potíže s řečí. Samotná terapie v tomto filmu začíná uvolňovacími cviky, určené k povolení spasmu hlasivek na žádost krále (skákání, uvolňování ramen, čelisti, mručení na uvolnění hlasivek). Sám Lionel však upozorňuje, že mechanické cviky jsou sice důležité, ale dotknou se jen povrchu věci a nenapraví koktavost hloubkově. Později Lionel provádí s králem cviky, u kterých mávají rukama do rytmu a při tom říkají slova „Jill“ a „Jeg“ čímž vlastně provádí spojení slov s pohybem. Podobné cvičení provádí při válení sudů a vyslovování vět, které se navzájem rýmují. Následují fonační cvičení, u kterých se prodlužuje fonační doba na hlásku „A“, čehož se v logopedické praxi využívá pro zkoordinování dechu a mluvy a zároveň pro uvolnění hlasivek. Spojování slov s pohybem (jedna slabika- jeden pohyb) se ve filmu nějakou dobu kombinují s fonačními cvičeními na prodloužení fonační doby. Postupem času se začne Lionel krále vyptávat na jeho život, na jeho dětství, začne se pít po tom, jak vycházel král v dětství s rodinou, zda není přeucený levák, jaké měl zájmy a zdali se jim mohl věnovat a podobně. Král velice nerad Lionelovi vyprávěl o svém životě, a proto Lionel tušil, že nezažil moc hezké dětství. Lionel se tedy začal pít po psychických příčinách koktavosti, zdali se tato porucha nestala pouze důsledkem některých duševních poranění. Jednou chtěl Lionel po králi, aby mu zazpíval oblíbenou píseň. Chtěl, aby do melodie své

oblíbené písně vložil slova nějakého sdělení, což se v logopedické praxi skutečně využívá v rámci nácviku rytmizace (jakmile jedinec s koktavostí začne zpívat, získá určitý rytmus, který mu pomůže přenést se přes zadržávající body. Celá terapie pak vyústí v nácvik čtení veřejného projevu do rádia. Nejprve spolu čtení projevu nacvičují, tak, jako při klasické logopedické terapii, jediné, co při této metodě chybí, je měkký hlasový počátek, ale protože má být projev veřejně čten, lze usoudit, že měkký hlasový počátek a čtení bez přerušování fonace by za těchto okolností působilo rušivě. V závěru filmu pak král musí tento projev přečíst přímo do vysílání, když kamera zabírá text projevu, jsou na něm vidět čárkami označené vhodné pauzy tak, aby následující slovo začínalo buď samohláskou, nebo měkkou souhláskou (h, ch, f atd.). V závěru filmu, když král svůj projev čte, pomáhá mu Lionel tak, že mává pomalinku ve vzduchu rukama, jakoby dirigoval hudbu. Pomalé obloučky, malované ve vzduchu navozují pocit zklidnění a snižuje tenzi. Tato metoda velice připomíná fonograforytmická cvičení, kdy se na každou slabiku a později slovo, kreslí obloučky a úsečky na papír.

Ve filmu „Dařbuján a Pandrhola“ je v jedné scéně vyobrazená situace, kdy doktor s koktavostí navštíví Dařbujána původně za účelem, aby mu vysvětlil latinský termín „Moribundus“ a dověděl se, že „Moribundus“ je zákeřná nemoc, která se projevuje například koktáním. Když ulekáný doktor poprosí Dařbujána, v té době již vyhlášeného léčitele, aby mu pomohl, Dařbuján doktora požádá, aby zazpíval. Zpívání vlivem rytmizace potlačuje samotné zadržávání a doktor si tedy pochopitelně myslel, že je vyléčen. Na závěr této scény, když Dařbujánovi poděkoval a rozloučil se, zopakuje tento termín znovu, ale nikoli už zpěvem a znovu se zadrhne. Tím je ve filmu ukázáno, že jen zpěv nestačí a ani léčitel s nadpřirozenými schopnostmi nemůže vyléčit koktavost za pár minut. Tuto techniku tedy nelze považovat za kompletní formu nápravy koktavosti, ale jen jakýsi kompenzační mechanismus, jak se vyjádřit plynule, tak, aby ostatní řeči porozuměli.

6.5 Výsledky subjektivní analýzy, na základě shlédnutých filmů

Nyní zde předkládáme zajímavá zjištění, která vznikla na základě vzájemného porovnání těchto filmů s ohledem na žánrové zařazení každého z nich. Výsledkem se pak stává vykreslený mediální obraz osob s těmi poruchami řečové komunikace, které jsou dle našeho názoru ve filmech nejčastější a na které jsme se tedy zaměřili.

Osoba s koktavostí ve filmu: Osobu s koktavostí jsme měli šanci shlédnout ve třech filmech „Králova řeč“, „Dařbuján a Pandrhola“ a „Pane, vy jste vdova“. Sledované postavy z těchto filmů se shodují celkem v těchto čtyřech kritériích: „*Společenské*

postavení, vlastnosti, které této osobě byly přiděleny, efekt prvního dojmu“. Ve všech těchto filmech byly postavě s koktavostí přiděleny převážně kladné vlastnosti, všude tato osoba vystupuje slušně, poctivě s láskou k lidem kolem sebe. V každém filmu byla tato osoba v roli vysoce postaveného člověka, ať už společensky, ve filmu „Králova řeč“, kde osoba s koktavostí pochází s královské rodiny nebo profesně ve filmu „Dařbuján a Pandrhola“, kde tato vystupovala v roli vysoce studovaného doktora nebo ve filmu „Pane, vy jste vdova“, kde představovala funkci výborného astrologa, od kterého si nechal předpovědět budoucnost i král. Toto vysoké postavení má především vliv na efekt prvního dojmu, protože mnoho diváků si díky tomuto postavení netroufne danou postavu označit za hloupou a nevzdělanou. Na základě těchto skutečností hodnotíme mediální obraz osob s koktavostí pozitivně.

Osoby s velárním rotacismem (ráčkováním) ve filmu: Ráčkující postavy byly shlédnuty ve třech filmech: v pohádce „O princezně, která ráčkovala“ a v dětské komedii „Bota jménem Melichar“ a v televizním seriálu „Bylo nás pět“. Sledované postavy z těchto filmů se shodují celkem ve dvou kritériích: „*vlastnosti, které této osobě byli přiděleny (povahové rysy, tělesné znaky), efekt prvního dojmu*“. Ráčkující postava byla v těchto filmech vyobrazena, jako namyšlená, přísná a zákeřná. Ve filmu Bota jménem Melichar se jednalo o stále žalující Janičku, která neustále hledala chyby na svém spolužákovi Ludvíkovi. V pohádce O princezně, která ráčkovala, ráčkují všichni členové královského (vznešeného) rodu na který jsou tak hrdí. Tito členové včetně pana rádce, jsou opět chamtivý (rádce) nafoukaní (princezna), a působí na city druhých tím, že simulují nemoc (paní královna). Efekt prvního dojmu tak hraje proti těmto osobám, které si divák na základě tohoto filmu zapamatuje spíše negativně. V seriálu „Bylo nás pět“ vystupuje postava nafoukaného a lakomého Otakárka, který při hrách rád podvádí, jen aby vyhrál, a nerad se dělí (například o společně vydělané peníze při žebrání s umělou nohou). Co se týče tělesných znaků, postava Janičky z filmu „Bota jménem Melichar“ a postava Otakárka ze seriálu „Bylo nás pět“ se v tělesných znacích shodují. Postavy jsou totiž vyobrazené, jako tlusté a baculaté. I tento negativní tělesný znak hraje podstatnou roli ve vykreslení negativního obrazu osob s velárním rotacismem v médiích. Na základě těchto skutečností hodnotím mediální obraz osoby s velárním rotacismem, spíše negativní.

Osoby s interdentálním sigmatismem (šlapající si na jazyk): Postavu, která si šlape na jazyk, jsme našli ve filmu „Láska rohatá“ a ve scéně pod názvem „Idiot“. Sledované postavy se shodují ve dvou ze sledovaných kritérií: „*vlastnosti, které byli dané osobě přiděleny a efekt prvního dojmu*“, jelikož ostatní kritéria nelze z hlediska délky

scénky a povaze tohoto pořadu zhodnotit. Pohádka i scénka jsou vedeny humorným stylem, tato postava je v obou případech vyobrazena jako hloupá, méně inteligentní. V obou případech, však řečová porucha není hlavním vtipným faktorem a při jejím odstranění by se hodnota humornosti scénky i filmu nesnížila. V pohádce „Láska rohatá“ čert prokáže některé vlastnosti pozitivní, bohužel ale až v pokročilé části filmu, kdy potká Aničku. Ve scénce „Idiot“ k tomu daná postava nedostane tolik příležitostí. Z tohoto důvodu na nás obě postavy zanechávají negativní první dojem. Mediální obraz postavy s interdentálním sigmatismem na základě těchto shlédnutých pořadů hodnotíme také spíše negativně.

Efekt spojení negativ postavy s poruchou řeči: Tento efekt byl nalezen v těchto filmech: „Láska Rohatá“ a „O princezně, která ráčkovala“. Spočívá ve šťastném konci, kdy se negativa dané postavy napraví. Jakmile se ale osoby s poruchou řeči v těchto pohádkách napraví (O princezně, která ráčkovala) nebo získají nějakou pozitivní vlastnost (Láska rohatá), zmizí zároveň i porucha řeči. Tímto jevem se divákům, byť neúmyslně, zdůrazňuje falešná vazba mezi negativy a poruchou řeči. Ať to udělali z jakéhokoli důvodu, opět tím zdůraznili určité spojení negativních vlastností s poruchami řeči.

6.6 Zhodnocení praktické části

Dohromady jsme tedy shlédli sedm filmů a dvě scénky, které vyobrazovali vždy některou postavu s poruchou řečové komunikace. Protože nejčastějšími vyobrazovanými poruchami řeči ve filmech je koktavost, velární rotacismus a interdentální sigmatismus, zaměřili jsme se na postavy, představující vždy jednu z těchto tří poruch. Samozřejmě si uvědomujeme, že nemůžeme pro objektivnější analýzu obsáhnout úplně všechny filmy, které již byly dříve natočeny a ve kterých účinkuje nějaká postava s poruchou řeči. Naším hlavním kritériem tedy byla dostupnost daného filmu a jedna z výše jmenovaných diagnóz, kterou některá z postav ve filmu zastupovala. Také jsme se zaměřovali převážně na postavy, které měli jen poruchu řečové komunikace a v jiných oblastech byli intaktní. U postav, jejichž řečová porucha je jen symptomem primárního postižení (DMO), nelze analyzovat její obraz pouze v kontextu poruchy řeči, vždy bychom museli do mediálního obrazu zahrnout celkové postižení a výsledky analýzy by tím byli zkreslené (film: „Uvnitř tančím“, nebo „Skafandr a motýl“). Samozřejmě si plně uvědomujeme, že se jedná o analýzu subjektivní, čtenář by tedy mohl mít na charakteristiku daných postav jiný názor. Tento fakt však neodporuje smyslu naší práce, kterým bylo přimět čtenáře popřemýšlet nad problematikou ovlivňování názorů a postojů k osobám s poruchami řečové komunikace a

zprostředkovat důsledky negativního vnímání těchto osob, jež se pak v životě těchto lidí projeví.

Závěr

Naše práce měla za cíl analyzovat mediální obraz osob s poruchami řečové komunikace, tedy, zdali divákům předkládají určitou vykreslenou formu těchto osob, díky které hrozí, že budou lidé náchylnější podle této mediální formy osoby s poruchou řeči v reálném světě posuzovat. V teoretické rovině jsme představili problematiku Osobnosti člověka s poruchou řeči a snažili se navrhnout vlastní definici, vycházející z definic osobnosti a z definic poruchy řečové komunikace. Pozornost byla zaměřena též na společnost, která tyto lidi posuzuje formou postojů a předsudků. Neopomenuli jsme ani významný faktor, který se spolupodílí na vytváření těchto postojů, čímž máme na mysli média a na závěr jsme se v teoretické rovině věnovali přiblížení problematiky řečových poruch, jejíž nositeli byli postavy analyzovaných filmů. U každé poruchy jsme uvedli základní symptomatologii, etiologii a základy terapeutické péče, protože problematika těchto tří oblastí se promítá napříč problematikou analýzy.

V praktické části jsme si stanovili celkem tři cíle, z nichž v celém rozsahu byli naplněny, pouze dva z nich. Ve většině filmů, které jsme shlédli, totiž nebyla žádným způsobem prezentována náprava dané poruchy řeči, jen pouze ve dvou snímcích jsme se mohli k nápravě řeči vyjádřit. Po porovnání výsledků analýzy jednotlivých zkoumaných kritérií jsme zjistili určité shodnosti prezentovaných postav, které skutečně vypovídají o určité předem vymodelované formě těchto osob v závislosti na typu poruchy. Například postava s koktavostí má celkem pozitivní formu ve filmu, zato postava s velárním rotacismem už nikoli.

Naší hlavní snahou bylo přimět čtenáře k přemýšlení nad svým postojem k lidem s poruchou řeči či jiným postižením a pomoci jim si uvědomit důsledky, které může hromadné odsuzování těchto lidí na jejich osobnosti zanechat. Analýzou filmů a scének v televizi jsme pak chtěli upozornit na významný faktor, díky kterému možná tyto předsudky k lidem s poruchou řeči získáváme. V této problematice je nepřeborné množství prostoru k dalším výzkumům, které se dají na toto téma podniknout. Už teď by například bylo zajímavé zkusit nechat analyzovaný mediální obsah prohlédnout jinými lidmi a nechat je vypracovat analýzu vlastní. Shodovala by se? Viděli by prezentované postavy v jiném světle, než jsme je viděli my? To už je ale otázka budoucnosti.

Seznam použité literatury

BEDŘICHOVÁ, Zuzana. *Jazyk jako stigma?: analýza chybovosti textů romských žáků 9. ročníku základních škol praktických*. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013, 146 s. ISBN 978-80-7308-486-8.

BRESTOVANSKÝ, Martin. *Úvod do mediální výchovy*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2010. ISBN 978-80-8082-396-2.

GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Vyd. 1. Praha: Argo, 1999, 595 s. ISBN 8072031244.

GOFFMAN, Erving. *Stigma: poznámky k problému zvládnání narušené identity*. Vyd. 1. Překlad Tomáš Prášek. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, 167 s. Most (Sociologické nakladatelství), sv. 3. ISBN 80-864-2921-0.

HAŠEK, Milan a Milouš ŠULC. *Československý rozhlas a československá televize v číslech*. Praha: Československý rozhlas, 1960, 112 s.

HAYES, Nicky. *Základy sociální psychologie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1998, 165 s. ISBN 8071781983.

JIRÁK, Jan a Barbara KÖPPLOVÁ. *Média a společnost*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003, 207 p. ISBN 80-717-8697-7.

JIRÁK, Jan a Helena PAVLIČÍKOVÁ. *Média pod lupou: (mediální výchova jako téma celoživotního vzdělávání)*. 1. vyd. Praha: Powerprint, 2013, 187 s. ISBN 978-80-87415-70-2.

KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie: narušení komunikační schopnosti, logopedická prevence, logopedická intervence v ČR, příklady z praxe*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006, 224 s. ISBN 8024711109.

KOHOUT, Jaroslav. *Veřejné mínění, image a metody public relations*. Vyd. 1. Praha: Management Press, 1999, 122 s. ISBN 80-726-1006-6.

KRAHULCOVÁ, Beáta. *Dyslalie*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2003, 195 s. ISBN 80-704-1413-8.

KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, 215 s. ISBN 9788073673833

LAŠŤOVKA, Milan. *Poruchy plynulosti řeči*. Dolní Břežany: Scriptorium, 1999, 139 s. ISBN 8086197131.

MCQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1999, 447 s. ISBN 80-717-8200-9.

NEUBAUER, Karel. *Artikulace a fonologické rozlišování hlásek: jak předcházet rozvoji odchylek výslovnosti u dětí*. 1. vyd. Havlíčkův Brod: Tobiáš, 2011, 63 s. ISBN 978-807-3111-182.

NEUBAUER, Karel. *Neurogenní poruchy komunikace u dospělých*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, 227 s., [16] s. obr. příl. (některé barev.). ISBN 978-807-3671-594.

NOLEN-HOEKSEMA, Susan. *Psychologie Atkinsonové a Hilgarda*. Vyd. 3., přeprac. Překlad Hana Antonínová. Praha: Portál, 2012, 884 s. ISBN 978-802-6200-833.

NOVÁK, Tomáš. *O předsudcích*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2002, 106 s. ISBN 80-723-9121-6.

PEUTELSCHMIEDOVÁ, Alžběta. *Logopedické minimum*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2005, 89 s. Skripta (Univerzita Palackého). ISBN 80-244-1233-0.

ROZSYPALOVÁ, Marie, Věra ČECHOVÁ a Alena MELLANOVÁ. *Psychologie a pedagogika I: pro střední zdravotnické školy*. Vyd. 1. Praha: Informatorium, 2003, 186 s. ISBN 80-733-3014-8.

ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie osobnosti: obor v pohybu*. 6., rev. a dopl. vyd., V Grada Publishing 2. Praha: Grada, 2010, 208 s. ISBN 978-80-247-3133-9.

SMĚKAL, Vladimír. *Pozvání do psychologie osobnosti: Člověk v zrcadle vědomí a jednání*. 1. vyd. Brno: Barrister, 2002, 517 s. ISBN 80-859-4781-1.

ŠKODOVÁ, Eva a Ivan JEDLIČKA. *Klinická logopedie*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2007, 615 s., viii s. barev. obr. příl. ISBN 978-807-3673-406.

TAVEL, Peter. *Vybrané kapitoly ze sociální psychologie*. 2., rozš. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, 151 s. ISBN 9788024423272.

VÁGNEROVÁ, Marie, Zuzana HADJ-MOUSSOVÁ a Stanislav ŠTECH. *Psychologie handicapu*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2000, 230 s. ISBN 80-718-4929-4.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 3., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2004, 870 s. ISBN 80-717-8802-3.

VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK. *Sociální psychologie = Sociálna psychológia*. Vyd. 1. Praha: ISV, 1997, 453 p. Psychologie (Prague, Czech Republic). ISBN 80-858-6620-X.

Seznam elektronických zdrojů

Youtube. *ČESKO SLOVENSKO MÁ TALENT - KTO SA STANE VÍŤAZOM?* [online].

2013 [cit. 2015-03-25]. Dostupné z: <http://www.youtube.com/watch?v=IAhaKvPVjZY->

Seznam použitých zkratek

ATD- a tak dále

DMO- Dětská mozková obrna